

บทที่ 2

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การที่จะดำเนินการศึกษาคูณค่าทางสุนทรียภาพด้านผังเมือง จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจถึงความหมายของสุนทรียภาพเป็นเบื้องต้นว่า อย่างไรจึงจะเรียกว่างาม ขึ้นต่อไปจะทำความเข้าใจองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองที่มีผลต่อความงาม-ไม่งามของเมือง โดยจะเน้นเรื่องที่ว่า เนื่องจากเป็นองค์ประกอบของเมืองที่ส่งผลให้เกิดความรู้สึกผ่อนคลาย-งาม ส่วนลักษณะกายภาพของเมืองที่เกิดจากการมองเห็นคือ เรื่องของทัศนภาพ ในทางสุนทรียภาพจะต้องพิจารณาทัศนภาพของเมืองที่ทำให้ความพึงพอใจว่า เกิดขึ้นได้อย่างไร และเอกลักษณ์ลักษณะเฉพาะของเมืองที่ทำให้คนจดจำเมืองได้ เกิดความประทับใจคือสารูปของเมือง

แนวความคิดดังกล่าวข้างต้นเกิดขึ้นมานานและเป็นที่ยอมรับ อ้างอิงมาตลอดในวงการออกแบบของชุมชนเมืองในด้านประเมินคุณค่าทางสุนทรียภาพของเมือง และในการศึกษาได้ทำการศึกษาแนวความคิดที่เกิดขึ้นใหม่ๆ ในปัจจุบันด้วยคือ วิธีวางผังให้เกิดสภาพแวดล้อมที่สนองต่อการรับรู้ และทฤษฎีในการวางผังซึ่งคำนึงคุณค่าทางสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนสภาพแวดล้อมต่างๆ ของเมือง

สำหรับแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ประกอบ ด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

- 2.1 สุนทรียภาพในการวางผังเมือง
- 2.2 องค์ประกอบของชุมชนเมือง
- 2.3 ที่ว่าง
- 2.4 ทัศนภาพ
- 2.5 สารูปของเมือง
- 2.6 วิธีและทฤษฎีในการวางผังทางสุนทรียภาพ

2.1 สุนทรียภาพในการวางผังเมือง

เมื่อเรามองสิ่งใดว่าสวยงาม สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่เราทำให้คุณค่าภายในจิตใจของเรา คุณค่าของความงามภายในจิตใจหรือสุนทรียภาพเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับภาวะแห่งการมีประสบการณ์หรือจินตนาการของเรา (Smith, 1977 : 87 - 89) เช่นเดียวกับที่คนเราส่วนมากชื่นชมกับดอกไม้ใบหญ้า แล้วบรรยายออกมาว่าสวยงามอย่างไร บ้างก็ชอบที่สีสรร บ้างก็ชอบที่มีกลิ่นหอม บ้างก็ชอบที่รูปทรง สิ่งเหล่านี้จะต้องมีองค์ประกอบหลายอย่างที่เหมาะสม มีการรับรู้ของผู้คน จึงจะเกิดสุนทรียภาพขึ้นมาได้ และเราไม่สามารถจะบอกได้ว่า เพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเท่านั้นที่จะก่อให้เกิดความงาม

ในการศึกษาคุณค่าทางสุนทรียภาพของเมืองก็เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องที่จะต้องเรียนรู้ แนวความคิด ทฤษฎีต่างๆ อย่างหลากหลาย เพราะทุกแนวความคิด ทฤษฎี ย่อมมีขีดจำกัดในคำอธิบายหากแต่มีจุดเด่นจุดด้อยและมีคุณค่าในตัวมันเอง เมื่อสามารถนำแนวความคิด ทฤษฎี มาใช้อธิบายองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองแล้ว ก็จะปะติดปะต่อเหตุผลจนสามารถเข้าใจในคุณค่าทางสุนทรียภาพของเมืองได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งสิ่งที่มองเห็นภายนอกและส่วนที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน

สุนทรียภาพหรือความสวยงามเป็นเรื่องที่มีอยู่ทั่วไปในธรรมชาติ ทั่วโลกแวดล้อม เราไม่ค่อยได้คิดหรือให้ความสนใจในคุณค่าของสุนทรียภาพกันมากนัก อีกทั้งแต่ละคนก็มักกรอบของความคิดในการมองที่แตกต่างกัน แต่เรามักจะรู้สึกกันว่า สิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่างามเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ มีความนุ่มปราณีต แผงลึกซ่อนเร้นอยู่ภายใน ซึ่งมากระทบกับความรู้สึกนึกคิดของเรา และด้วยเหตุที่แต่ละสังคมวัฒนธรรม มีค่านิยมทางความคิด ความเชื่อที่แตกต่างกัน จึงทำให้มีพื้นฐานในการมองที่ต่างกัน อย่างเช่น ทศนะของชาวตะวันตกมองความเป็นหน่วยสมบูรณ์ว่าเป็นความงาม อาคาร สถาปัตยกรรม ภาพวาด รูปปั้น ของชาวตะวันตกจึงต้องแสดงสัดส่วนสรีระที่สมบูรณ์จึงจะถือว่างาม แต่ทศนะของไทยเรา ความงามงามตั้งอยู่บนพื้นฐานของศรัทธาความเชื่อทางพุทธศาสนา วัด โบสถ์ วิหาร พระพุทธรูป จิตรกรรมฝาผนัง ปราสาท พระราชวัง มักจะแสดงความงามในภาวะของความโปร่งเบา ความเป็นทิพย์ ความบรรเจิดเพริศแพร้ว แสดงให้เห็นว่าความงาม

เป็นสิ่งที่มันขึ้นและเกิดขึ้นได้หลากหลายอย่างไม่สิ้นสุดแต่โลกทัศน์ของคนซึ่งได้รับการหล่อหลอมในสภาวะแวดล้อมและสังคมเดียวกันมักจะคล้ายคลึงกันและมีขอบเขตจำกัดอยู่ในระดับหนึ่ง เช่น

- ในสมัยของกรีกโบราณ สุนทรียภาพเป็นแขนงหนึ่งในวิชาปรัชญา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาคคุณค่า (Axiology) ในสมัยแรกๆ วิชานี้เป็นที่รู้จักกันในรูปวิชา ทฤษฎีแห่งความงาม หรือ ปรัชญาแห่งรสนิยม มีผู้สนใจศึกษาทางด้านนี้น้อย เพราะมีเนื้อหาที่ยุกยักสลับซับซ้อนและเป็นนามธรรมมากเกินไป เนื่องจากเนื้อหาตามทฤษฎีของความงามและรสนิยมตามความเข้าใจในสมัยโบราณนั้น ยึดแน่นกับพื้นฐานความงามตามทัศนะของนักปรัชญาและศิลปินกรีกที่เห็นว่าความงามคือความดี* หรือความงามคือการเลียนแบบธรรมชาติ ซึ่งความเห็นนี้เป็นนามธรรมที่เป็นความคิดเห็นเฉพาะตนมากเกินไป และไม่เป็นสากล ถ้าพิจารณา ทบทวนความเป็นมา จะพบว่าสาเหตุนี้มีพื้นฐานจากจิตวิทยาส่วนบุคคลและฐาน อานาจอในการปกครองซึ่งเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (อานาจ เย็นสบาย, 2520 : 12-13)

* เพลโต (Plato 427-347 B.C.) กล่าวว่า สภาวะของสิ่งที่มีความงามที่แท้จริงนั้นเป็นสิ่งที่มียู่จริง สภาวะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ในภาวะแห่งอมตะ เป็นพื้นฐานหรือต้นกำเนิดที่มีอยู่ในลักษณะที่นอกเหนือไปจากประสบการณ์ของเรา (Trancendental world of ideas) เพลโต ถือว่าสภาวะแห่งความงาม (The Beauty) ดังกล่าวนี้นั้นเป็นอันเดียวกับความดีขั้นสูงสุด (The Good) แต่ความงามที่เราเห็นอยู่ในชีวิตประจำวันนี้เป็นเพียงปรากฏการณ์แห่ง สุนทรียภาพอันเป็นปรมาัตต์เท่านั้น สุนทรียภาพอันเป็นปรมาัตต์นั้นมีสภาวะเป็นนิรันดร ยิ่งเราเห็นความงามนั้นมากเพียงใด มันยิ่งบอกให้ทราบถึงปรากฏการณ์ที่แสดงออกมาจาก สุนทรียภาพอันเป็นนิรันดรเพียงนั้น (บุญย์ นิลเกษ, 2525:32)

- โธมัส (St. Thomas Aquinas 1224-1274 A.D.) ได้ทำให้ความจำกัดความไว้ว่าสุนทรียวัตถุคือสิ่งที่ให้ความเพลิดเพลินได้โดยประจักษ์ มันจะสร้างความสุขใจให้ประจักษ์แก่เรา อย่างประสบการณ์ทางปัญญาเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์นั้นเป็นเรื่องความรู้หรือญาณที่เกิดกับจิตใจแท้จริง (Intuitive knowledge) ของเราเอง มันไม่ใช่ความเพลิดเพลินที่มาจากการรู้หรือการพบเห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใดแต่มันเป็นสิ่งที่เกิดมาเพราะเรารับรู้อันสิ่งภายนอกต่างหาก เรารู้ดีถึงสภาวะแห่งความงามนี้ มีอยู่อย่างพร้อมมูลในตัววัตถุ วัตถุแบ่งเหตุและปัจจัยแห่งความงามไว้ 3 ประการคือ (1) ความสมบูรณ์ (2) ความกลมกลืน และ (3) ความเด่นชัด ถ้าวัตถุของคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งใน 3 ประการนี้ ถือว่าเป็นสิ่งที่ขาดสุนทรียภาพ ซึ่งที่สวยงามทั้งหลายเห็นจะต้องมีความสมบูรณ์ในตัวเอง มีความกลมกลืนเป็นเอกภาพและความปรากฏเด่นชัด อนึ่งสภาวะที่สอดคล้องระหว่างจิตใจและวัตถุภายนอกทำให้จิตใจเรานั้นย่อมเพลิดเพลินกับสิ่งที่มีความงาม เนื่องจากว่ามันสามารถเข้าถึงสภาวะที่มีลักษณะคล้ายกับที่มีอยู่ในตัววัตถุนั้น

- เคนท์ (Kant 1713-1804 A.D.) ถือว่าสภาวะแห่งความงามนั้นเป็นเรื่องของจิตใจมันเป็นสิ่งที่เกิดมาจากความรู้สึกทางความงาม ที่สืบเนื่องอยู่กับขบวนการแห่งความเข้าใจ ความต้องการ และอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกับจินตนาการของแต่ละคน ขณะเดียวกันเราจะต้องมีความเข้าใจถึงสภาวะของมันด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่า ความต้องการของเรานั้นมีอิสระพอที่จะแสวงหาสิ่งที่ดีงามในตัววัตถุได้เช่นกัน (บุญย์ นิลเกษ. 2525: 33-34)

สุนทรียภาพ มาจากรากศัพท์ภาษากรีกว่า Aistheteria ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Aesthetics หรือ Esthetics หมายถึง การรับรู้ตามความรู้สึก หรือความสำนึกแห่งการรับรู้ (Sense perception) ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 บวมการ์เต็น (Alexander Baumgarten 1718-1762 A.D.) นักปรัชญาเยอรมันได้ให้ความหมายใหม่เป็น การรับรู้และเข้าใจซึ่งถึงความงาม (Perception and Appreciation of Beautiful) และได้เป็นที่ยอมรับความหมายอันนี้มากยิ่งขึ้นนับตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักที่ได้นำภาษาอังกฤษเป็นภาษาพูด ในปรัชญาและแนวความคิดสมัยใหม่ปรากฏมีแนวโน้มที่จะขยายความหมายเพิ่มขึ้นจากเดิมรวมไปถึงลักษณะ พลัง และ

คุณภาพอื่นๆ ที่เกี่ยวในความคิดเรื่องความงาม ซึ่งนอกเหนือไปจากเรื่องของการรับรู้และเข้าใจซึ่งดังกล่าวแล้ว

การเข้าใจซึ่งถึงเรื่องสุนทรียภาพโดยทั่วไปแล้วถือเป็นเรื่องของความนึกคิดมากกว่าและความสวยงามนั้นไม่ใช่คุณภาพของวัตถุที่สะท้อนเข้าสู่การรับรู้ของผู้มอง หากแต่เป็นคุณค่าที่ผู้รับรู้ใส่ให้แก่วัตถุนั้น ไม่ว่าจะ เป็นทิวทัศน์ธรรมชาติ อาคาร ภาพวาด บทกวี หรือดนตรีก็ตาม ฉะนั้นความงามหรือไม่งามจึงเป็นแต่เพียงความเห็นเท่านั้น แต่ถึงกระนั้นความคล้ายคลึงในสภาวะของจิตใจมนุษย์และแนวโน้มในความนึกคิดของประชาชนที่อยู่ในาารยธรรมและพื้นฐานการศึกษาเดียวกัน ทำให้ความคิดของมนุษย์ออกมาใกล้เคียงกัน มีความนึกคิดในการให้คุณค่าของสุนทรียภาพออกมาคล้ายคลึงกัน (Whittick, A. eds, 1974:11-15)

อัลซอพ (Bauce Alsopp) ได้อธิบายเรื่องสุนทรียภาพไว้ว่า สุนทรียภาพเกี่ยวข้องกับความรู้สึกประเพณีค่านิยมในเรื่องความงาม กิจกรรมของมนุษย์ซึ่งเชื่อมโยงความสะเทือนใจกับการสร้างสรรค์และการใช้วิจารณ์งานสิ่งสวยงามซึ่งเรียกว่าศิลปะ นักปรัชญาจำนวนมากได้ทำห้ปัญหาทางสุนทรียภาพง่ายเข้าโดยการสมมุติว่าวัตถุประสงค์ของศิลปะคือการสร้างสรรค์สิ่งสวยงาม และแม้ว่านิยามของความงามจะกำหนดขึ้นมาได้ยาก แต่ความงามก็ได้ถูกทำให้ปรากฏขึ้นในกิจกรรมของมนุษย์ ในวัตถุสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้นมา (Allsopp, 1981:12)

เมื่อกล่าวถึงคุณค่าทางสุนทรียภาพ เราพอจะแบ่งประเภทของสุนทรียภาพออกได้คือ (George Santayana อ้างถึงใน Lang, 1987:180)

1. สุนทรียภาพของความรู้สึก (Sensory aesthetice)
2. สุนทรียภาพของรูปแบบ (Formal aesthetics)
- และ 3. สุนทรียภาพของสัญลักษณ์ (Symbolic aesthetics)

สุนทรียภาพของความรู้สึกเป็นเรื่องของสภาวะแวดล้อมและพฤติกรรมที่แสดงออกของมนุษย์ซึ่งทุกวันนี้เรายังมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้้น้อยมาก นักออกแบบสิ่งแวดล้อมและนักพฤติกรรมศาสตร์กำลังวิจัยค้นคว้าอยู่

สุนทรียภาพของรูปแบบเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ปัตยกรรมและการผังเมือง อันเกิดจากส่วนสัตรี รูปทรง โครงสร้างของสิ่งก่อสร้างและลักษณะกายภาพแวดล้อมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้ของมนุษย์

ส่วนสุนทรียภาพของสัญลักษณ์จะเกี่ยวกับรูปแบบของสภาพแวดล้อมที่สร้างความพึงพอใจให้แก่มนุษย์

ในการศึกษาคุณค่าทางสุนทรียภาพด้านผังเมืองนี้ จะศึกษาเกี่ยวกับสุนทรียภาพของรูปแบบและสุนทรียภาพของสัญลักษณ์เท่านั้น

เมื่อมองคุณค่าทางสุนทรียภาพด้านผังเมืองจากสุนทรียภาพของรูปแบบและสุนทรียภาพสัญลักษณ์แล้ว จะได้แนวทางในการวิจัยด้านคุณค่าทางสุนทรียภาพของเมืองคือ

1. การวิเคราะห์และทำความเข้าใจ สาเหตุ ปัจจัย ที่มีต่อพลเมืองและคนโดยทั่วไปในการรับรู้ด้านความสวยงาม ความน่าประทับใจของเมือง
2. ทำความเข้าใจธรรมชาติของความสามารถในการที่จะทำให้เกิดความสวยงามน่าพึงพอใจขึ้นกับเมือง

ในแง่ความรับผิดชอบของนักผังเมือง การศึกษาคุณค่าทางสุนทรียภาพด้านผังเมืองเป็นการศึกษาเพื่อจัดระเบียบสภาพแวดล้อมกายภาพที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งงานออกแบบวางแผนที่มีเป้าหมายสอดคล้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสภาพแวดล้อม จะต้องมีความหมายดังจะกล่าวต่อไปนี้คือ (วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร , 2526:26-27)

- การก่อให้เกิดการสื่อความหมายทางสัญลักษณ์ งานออกแบบวางแผนจะต้องสื่อความหมายต่างๆ ให้สอดคล้องกับความเข้าใจของผู้ใช้หรือผู้พบเห็นอย่างน้อยที่สุดก็ควรให้มีสภาพแวดล้อมกายภาพที่จัดให้มีขึ้นจากการออกแบบสามารถสื่อความหมายถึงหน้าที่ใช้สอยของสภาพแวดล้อมนั้นๆ และมากกว่านั้นสภาพแวดล้อมกายภาพยังสามารถสื่อความหมายทางสัญลักษณ์อื่นๆ เช่น การแสดงถึงสถานภาพทางสังคม การแสดงถึงระบบคุณค่าที่ยึดถือ ฯลฯ หรือสภาพแวดล้อมกายภาพยังอาจก่อให้เกิดความรู้สึกแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น อาจมีความซาบซึ้งในบรรยากาศของสถานที่ อาจรู้สึกตื่นเต้นในสถานที่แปลกใหม่ ฯลฯ เป็นหน้าที่ของนักออกแบบวางแผนจะต้องจัดให้มีสภาพแวดล้อมกายภาพที่ส่งเสริมการ

เรียนรู้ การเข้าใจ และการจำ ตลอดจนการก่อให้เกิดความรู้สึกต่อสภาพแวดล้อมตามการคาดหมายและมีความสอดคล้องกับประสบการณ์ในอดีตของผู้ใช้หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง

- การก่อให้เกิดการตอบสนองความต้องการทางหน้าที่ใช้สอย ประการสำคัญที่สุดของงานออกแบบวางแผนคือ การจัดสภาพแวดล้อมกายภาพให้สามารถตอบสนองความต้องการทางหน้าที่ใช้สอยต่างๆของผู้ใช้ นี่คือการเป้าหมายหลักของงานออกแบบและวางแผน ปัญหาอยู่ที่ว่านักออกแบบและวางแผนมักไม่ได้ตระหนักถึงความต้องการทางหน้าที่ใช้สอยที่แตกต่างกันของผู้ใช้กลุ่มต่างๆ แต่มักจะทึกทักเอาเองว่าความต้องการทั่วไปเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ บุคคลและกลุ่มบุคคลต่างๆ นอกจากจะมีพฤติกรรมในสภาพแวดล้อมกายภาพแตกต่างกัน ยังมีทัศนคติเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมกายภาพแตกต่างกันด้วย

งานวางผังเมืองซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับประชากรจำนวนมาก เป้าหมายในการวางผังที่สอดคล้องกับพฤติกรรมของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมของเมืองจึงเป็นสิ่งที่ละเอียดเสียมิได้ และอาจกล่าวโดยสรุปว่าการศึกษาคู่มือค่าทางสุนทรียภาพด้านผังเมือง เป็นการศึกษาถึงการรับรู้และการทำให้เกิดความสวยงาม ความน่าอยู่ขึ้นในบ้านเมือง

ความรู้สึกในความงามที่มีต่อวัตถุ ขึ้นอยู่กับการรับรู้เบื้องต้นที่มนุษย์รับไว้ก่อนที่จะเห็นถึงประโยชน์ใช้สอยหรือความเด่นชัดในการแสดงออก ฉะนั้นมนุษย์จะมีความชื่นชมในรูปร่างของอาคารเป็นอันดับแรกก่อนที่จะรับรู้ความจริงว่าอาคารนั้นเป็นโรงเรียนหรือโรงงาน แต่เนื้อหาและรูปทรงในศิลปะส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในบทกวี ดนตรี สถาปัตยกรรม และจิตรกรรม หรือ ภูมิภาครวมที่เรียกกันว่า "แอบสแตรกต์ หรือ นามธรรม" นั้นแทรกซ้อนประสานกันมากจนยากที่จะแยกออกจากกันได้ให้เห็นชัดเจน อย่างไรก็ตามสำหรับการวิเคราะห์ทางด้านสุนทรียภาพแล้ว การแยกให้เห็นแตกต่างกันมีความสำคัญมาก

สิ่งที่มนุษย์รับรู้ในงานศิลปะซึ่งเป็นพื้นฐานของความรู้สึกในความงามที่มีต่อวัตถุได้แก่ (อาานาจ เป็นสบาย, 2520:20-27 และ วิรุณ ตั้งเจริญ, 2533:140-141)

- รูปแบบทางกายภาพ อันประกอบด้วย ความสมดุลย์ รูปร่าง รูปทรง บริเวณที่ว่าง แสง สี ความเคลื่อนไหว และแรงยึดเหนี่ยว

- ลักษณะส่วนรวม เป็นผลของการจัดองค์ประกอบที่เหมาะสมในการรับรู้ลักษณะส่วนรวมจากผลงานศิลปะที่มองเห็นนั้น นักจิตวิทยาแขนง เกสทอลท์ (Gestalt) ได้ทำการทดลองโดยนำรูปตัวอย่างให้ผู้ดูจำนวนหนึ่งในเวลาที่กำหนดไว้ แล้วให้ผู้ดูเขียนภาพตัวอย่างนั้น ผลจากการเขียนรูปปรากฏว่าผู้ดูรับรู้ลักษณะส่วนรวมของภาพที่กำหนดได้ ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยมีต่างๆ กันและลักษณะส่วนรวมนี้เกี่ยวข้องกับทฤษฎีสนามเกี่ยวกับรูปและพื้นด้วย

เรื่องทฤษฎีสนามที่เกี่ยวกับรูปและพื้นหมายความว่า เมื่อเรารับรู้สิ่งใด เรารับรู้ทั้งวัตถุและบริเวณว่างใกล้ ๆ วัตถุด้วย ตัวอย่างเช่น เมื่อเราเห็นสีแดง เราจะรู้สึกตอบสนองสีแดงอย่างไรขึ้นอยู่กับสีแดงนั้นอยู่บนพื้นสีอะไรด้วย สีแดงบนพื้นสีน้ำตาลย่อมมีความรู้สึกอ่อนกว่าสีแดงบนพื้นสีขาว ดังนั้นการที่มนุษย์รับรู้ลักษณะส่วนรวม จึงหมายถึงการรับรู้ที่สัมพันธ์กับพื้นในสนามภาพ

- การเห็น แสง เป็นสิ่งกระตุ้นประสาทมองเห็นให้เห็นความสวยงาม การรู้ถึงความแตกต่างในธรรมชาติจากการกระตุ้นเช่นนี้ สามารถแยกบริเวณเป็นบริเวณว่างบวก (สสารที่มองเห็น) บริเวณว่างลบ (กลุ่มก้อนของช่องโพรง ๆ สสารที่มองเห็นได้) และสี

- ความสะเทือนใจ คือการเชื่อมโยงจินตภาพของจิตสำนึกส่วนบุคคลเข้าไปสู่สิ่งหรือปรากฏการณ์ที่ปรากฏอยู่ในทางประสบการณ์ทางด้านศิลปะที่มองเห็น ความสะเทือนใจคือการบังเกิดขึ้นภายในคุณภาพของผัสสะอันเกิดจากการมองเห็นความสัมพันธ์ของรูปทรงและบริเวณว่างหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการมองเห็นความเครียดโดยได้ค้นพบคุณภาพของรูปและจิตจากรูปทรงและสี

ถ้าพิจารณาทางด้านสุนทรียภาพแล้ว แต่ก่อนนั้นหลักสุนทรียภาพขั้นพื้นฐานเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ (1) ระบบ (2) จังหวะของภาวะต่าง ๆ และ (3) เอกภาพ กล่าวคือความมีเอกภาพหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจากภาวะต่าง ๆ นั้นเอง สำหรับสุนทรียภาพปัจจุบันนี้จะพูดถึงความงามในลักษณะที่เป็น (1) สิ่งที่มีความหมาย (2) สิ่งที่มีความเด่นชัด หรือ (3) ความมีชีวิตจิตใจ

เนื่องมาจากศิลปะวัตถุด้วย หนึ่งเราอาจพูดให้แน่ชัดลงไปอีกว่า ความงามเป็นสิ่งที่
ที่มีลักษณะพิเศษหรือเด่นชัดในตัวเอง (บุญย์ นิลเกษ, 2523:6-7)

จาคอบัส (Lee A. Jacobus) กล่าวไว้ใน Aesthetics and the Arts เกี่ยวกับสุนทรียภาพไว้ว่า สุนทรียภาพหรือศาสตร์แห่งการรับรู้ เป็น
สิ่งที่เกี่ยวกับขบวนการขั้นแรก 2 ขั้น คือ (1) ศิลปะซึ่งเกี่ยวพันอยู่เบื้องหลังคุณค่า
ความรู้สึกสะเทือนใจ อาจกล่าวได้ว่าความสับสนทั้งหมดในการแสดงออก
ทางศิลปะเกิดจากการไม่มีแนวความคิดทางด้านความสวยงามที่ชัดเจน (2) จุด
มุ่งหมายซึ่งงานศิลปะต้องการจะสื่อสารให้ทราบถึงความรู้สึกสัมพันธ์กันโดยรูปทรง
เฉพาะ

เอทโท (Wayne Attoe) บรรยายไว้ในเรื่องสุนทรียภาพของเส้น
ขอบฟ้า (Skyline aesthetics) ว่า เส้นขอบฟ้าจะปรากฏความสวยงามได้
ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการ คือ อย่างแรกคือรูปทรงของเส้นขอบฟ้าโดย
ตัวของมันเอง อย่างที่สองคือความสัมพันธ์ภายใต้รูปทรงที่ถูกลมมองเห็น เช่น แสง
สภาวะบรรยากาศ คุณภาพของอากาศ เป็นต้น อย่างที่สามคือการกรอบของ
สภาพจิตใจของผู้สังเกต องค์ประกอบสองอย่างแรกขึ้นอยู่กับลักษณะกายภาพซึ่งทำ
ให้เกิดแบบอย่างเฉพาะ องค์ประกอบอย่างี่สามขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของผู้สังเกต
(สิ่งที่เขาได้เห็นและสิ่งที่เขาเคยเห็นมาก่อน) การวิเคราะห์การรับรู้คุณค่าทาง
สุนทรียภาพจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญจะละเลยเสียมิได้ (Attoe, 1981:51)

การรับรู้คุณค่าทางสุนทรียภาพหรือการเรียนรู้โดยทั่วไป มีเงื่อนไข
การเรียนรู้ 3 ประการ คือ ผู้เรียนรู้ สิ่งเร้า และการตอบสนอง การที่ผู้เรียนรู้
ได้ใส่คุณค่าให้แก่วัตถุนั้น นักจิตวิทยาเชื่อว่าบุคคลได้ตอบสนอง โดยผ่านขบวนการ
รับรู้หรือสัญญาณ (สุชาติ ศิริสุขไพบูลย์, 2528:3)

การรับรู้เป็นกระบวนการของการที่เราสัมผัสได้ต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็น
การแปลหรือตีความเพทนาการ (Sensation) ที่ได้รับออกเป็นสิ่งที่มีความหมาย
หรือที่เรา รู้จัก เราเข้าใจ เป็นต้นว่ารับรู้ได้ว่าเป็น เสียงกลอง เป็นภาพทิวทัศน์
(ประนอม สรรขมาน:45) ขั้นตอนของการรับรู้ได้แก่ (Whittick,
1974:11-28)

ขั้นแรก เป็นกระสวนสองมิติของรูปร่างที่เป็นสี่สร

ขั้นที่สอง เป็นความสามานึกอย่างสามมิติแห่ง เนื้อที่และแห่งวัตถุที่บน
เนื้อที่นั้น

ขั้นที่สาม เป็นการเรียงถึงสัญลักษณ์ทางความประสงค์ในการใช้สอยแห่ง
วัตถุนั้น เช่น บ้าน สำนักงาน โรงเรียน ปริมาณมากที่สุดของการเรียนรู้ทาง
สุนทรียภาพขึ้นอยู่กับขั้นตอนแรก ถัดมาได้แก่ขั้นที่สอง และน้อยมากสำหรับขั้นตอนที่
สาม

จากการวิเคราะห์คุณค่าที่ผู้รับรู้ได้ใส่ให้แก่วัตถุ เราสามารถจะย้อน
กลับไปหาหลักการพื้นฐานทางการออกแบบวางผัง เพื่อให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพ
ตามความต้องการ โดยที่ตามปกติแล้วพื้นฐานของการออกแบบสามารถแบ่งออก
เป็นส่วนประกอบและหลักการ ซึ่งทั้งสองอย่างมีความเกี่ยวเนื่องกัน แต่อย่างไร
ก็ตาม เราสามารถจะแยกออกได้เป็น 5 ส่วนประกอบ และ 3 หลักการ คือ
(Alexander, 1976: 12)

ส่วนประกอบหรือองค์ประกอบในการออกแบบ ประกอบด้วย รูปทรง
ที่ว่าง เส้นสาย พื้นผิว และสีสรร ส่วนหลักการในการออกแบบประกอบด้วย
ความสมดุลย์ ความต่อเนื่อง และการเน้น

ในการวางผังเมือง ความซาบซึ้ง และความปิติในงานออกแบบชุมชน
และภูมิทัศน์ของเมืองจะสร้างหลักการหรืออย่างน้อยก็แนะนำให้เห็นถึงความสุนทรีย์
ให้เกิดขึ้นได้ในรูปวาดและพื้นฐานที่เป็นไปได้ทางปรัชญาของสุนทรียภาพในการ
ออกแบบชุมชนที่จะนำมาใช้ เป็นกฎเกณฑ์ในฐานศิลปะสาธารณะควรเป็นอย่างไร
ถ้าความแตกต่างระหว่างสุนทรียภาพของสถาปัตยกรรมกับการออกแบบชุมชน
สามารถแสดงออกโดยชัดเจนแล้ว เราก็อาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาทาง
สุนทรียภาพของสถาปัตยกรรมก็คืออาคารซึ่งเรารู้ทั้งรูปร่างนอกและรูปร่างใน
ของมัน ตลอดจนการจัดกลุ่มของอาคารเหล่านั้นด้วย และในเนื้อหาของการออก
แบบชุมชนในแง่ของการผังเมืองก็ย่อมหมายถึง เนื้อที่สำหรับการเคลื่อนไหวของ
ประชาชนและยานพาหนะที่เคลื่อนที่ระหว่างกลุ่มใหญ่ ๆ ของอาคาร ถ้ามองใน
แง่ของทัศนภาพ เนื้อหาของสุนทรียภาพในการออกแบบชุมชนก็หมายถึง การออก
แบบเนื้อที่ว่างนั่นเอง การรับรู้สุนทรียภาพแห่งสถาปัตยกรรมนั้นอยู่บนพื้นฐานของ
ความสัมพันธ์ในระหว่างรูปทรง ทางนามธรรมขึ้นอยู่กับนิยามของที่ว่างและขึ้นอยู่กับ

กับตัวประกอบต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนทำให้สิ่งต่างๆ เหล่านี้เข้ากันกลม เหมือนกับจิ้งหะ สี่ แสง และเงา การรับรู้สุนทรียภาพของการออกแบบเมืองและภูมิทัศน์ของเมือง ก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานเดียวกัน เพียงแต่เน้นในเรื่องของเนื้อที่ว่างมากขึ้น และมีการเอาใจใส่ในเรื่องลักษณะของนิยามในที่ว่างเป็นพิเศษ

2.2 องค์ประกอบของชุมชนเมือง

การตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันของมนุษย์อาจมีความหมายขอบเขตในระดับต่างๆ กัน เช่นเป็นหมู่บ้าน เมือง นคร หรือมหานคร แต่โดยทั่วไปแล้วความหมายของการตั้งถิ่นฐานที่เราเข้าใจร่วมกันมักจะหมายถึง สถานที่ซึ่งมีคนตั้งบ้านเรือน ทานาหากิน กระทำกิจกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การตั้งถิ่นฐานหมายถึงการอยู่เป็นหลักแหล่งอันถาวร มีการสร้างอุปกรณ์สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ขึ้นมา รวมทั้งอาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง ทรัพย์สินสมบัติ นอกจากนี้ยังรวมถึงบทบาทหน้าที่และลักษณะทางกายภาพของการตั้งถิ่นฐานเป็นส่วนรวมด้วย องค์ประกอบทั้งหมดนี้คือผลรวมของวัฒนธรรมหนึ่งๆ อาจจะใช้คำว่า การตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันของมนุษย์จะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญคือพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ การปะทะสัมพันธ์กันทางสังคม และความผูกพันร่วมกัน เราอาจใช้คำกลาง ๆ เรียกการตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันของมนุษย์ว่า "ชุมชน" (Community) และเมื่อมองถึงลักษณะของการเป็นชุมชนแล้ว เรานิยมแบ่งชุมชนออกเป็น ชุมชนชนบท และชุมชนเมือง ขอบเขตเกณฑ์ในการแบ่งแยกชุมชนเมืองออกจากชนบทนั้นไม่แน่นอนตายตัว แต่ละประเทศแต่ละภูมิภาคจะมีหลักเกณฑ์ของตนซึ่งไม่เหมือนกัน เช่น วิทยการพิจารณาจากจำนวนและความหนาแน่นของประชากร พิจารณาจากประวัติความเป็นมา ใช้ตัวบทกฎหมายและลักษณะการปกครอง สังเกตจากลักษณะกายภาพทั่วไปของสถานที่ สังเกตจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ การดำเนินชีวิตประจำวันของประชากรในชุมชน ฯลฯ (สวาทเสนาณรงค์, 2526:109-110 และ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2527ข:6-9)

แต่อย่างไรก็ตามวิทยการมององค์ประกอบของชุมชนเมืองด้วยแง่มุมและทัศนคติต่าง ๆ กันจะช่วยนำไปสู่ความเข้าใจถึงสุนทรียภาพด้านผังเมือง ทั้งนี้

เพราะชุมชนเมืองเป็นผลมาจากภาวะทางเศรษฐกิจ ประเพณีวัฒนธรรม สังคม เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ซึ่งมีความเกี่ยวพันกันอย่างซับซ้อนเหมือนโครงร่างตาข่าย ได้มีการมองลักษณะของชุมชนเมืองไว้หลายประการด้วยกัน เช่น

- เมืองเป็นศูนย์กลางสำคัญของภูมิภาคซึ่งรวมประชากรและวัตถุดิบจากแหล่งต่าง ๆ และให้บริการนานาชาติ โดยที่เมืองจะได้รับอาหารและวัตถุดิบจากฟาร์มใกล้เคียงมาอุปโภคบริโภคเพราะไม่สามารถผลิตอาหารหรือวัตถุดิบได้เอง เมืองมักเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมขนส่ง เมืองเป็นเป้าหมายของวัฒนธรรมเนื่องจากเชื้อชาติ แหล่งกำเนิด ลักษณะรูปร่างหน้าตา ความเชื่อ ศาสนา เจตคติทางการเมือง ลักษณะนิสัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และรูปแบบการสันตนาการของชาวเมืองล้วนแตกต่างกันยิ่งนัก งานในเมืองเป็นงานอุตสาหกรรมมีการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะอย่างจึงประกอบด้วยอาชีพมากมาย ความเป็นอยู่ของชาวเมือง ลักษณะที่อยู่อาศัย การก่อสร้างอาคารสิ่งก่อสร้างมีความหนาแน่นแออัดต่อหน่วยสูง ประกอบด้วยย่านการค้าและธุรกิจ ย่านโรงงานอุตสาหกรรม ย่านสถานที่ราชการ ย่านที่อยู่อาศัย เป็นต้น แต่ละเมืองต้องมีการปกครองที่เป็นแบบแผนชัดเจน ประกอบด้วยทั้งระเบียบการปกครองและเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง อย่างไรก็ดี เมืองทั้งหลายมักจะแฝงความยุ่งเหยิงและไม่เป็นระเบียบไว้ภายในเสมอ (พิศวง ธรรมพันทา, 2523: 117-118)

- ชุมชนเมืองเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ประชากรอยู่กันอย่างแออัด และมีตึกอาคารต่าง ๆ มากมาย มีการแบ่งงานกันทำโดยเฉพาะ แต่ละคนจะมีความสามารถเฉพาะงานในหน้าที่ของตน ประชากรเมืองมีความสัมพันธ์กันเป็นแบบทางการและเป็นไปตามหน้าที่ความรับผิดชอบ มีความหุรหุราฟุ่มเฟือย นิยมด้านวัตถุมากกว่าค่านึงถึงด้านจิตใจ ผู้อาศัยในชุมชนมีความแตกต่างกันมาก ความสัมพันธ์ต่อกันมีน้อย ความจริงใจต่อกันมีจำกัด โดยทั่วไปการควบคุมทางสังคมต้องอาศัยกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ มีเจ้าหน้าที่คอยควบคุมดูแลเพื่อให้เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย ความเป็นอยู่ต้องอาศัยความอดทนอย่างสูง และไม่ยึดมั่นในประเพณีเดิม มีการเปลี่ยนแปลงและสิ่งใหม่ๆเกิดขึ้นเสมอ ชีวิตความเป็นอยู่ต้องแก่งแย่งแข่งขันกันตลอดเวลา (ณรงค์ เสียงประชา, 2524: 141-142 และ ฝะอบ นะมาตร์, 2524: 31-32)

- ซิมมอล (Georg Simmel) และเวเบอร์ (Max Weber) ได้วิเคราะห์ลักษณะสำคัญของชีวิตเมืองไว้อย่างชัดเจน เฉพาะซิมเมลนั้นสนใจสิ่งที่เขาเรียกว่า "ชีวิตจิตใจ" (mental life) ของเมืองเป็นพิเศษ เขาเห็นว่าชีวิตเมืองก่อให้เกิดความสำนึกชนิดพิเศษอย่างหนึ่งขึ้น ความรู้สึกนี้สืบเนื่องมาจากภาวะการณ์แวดล้อมที่เขาอาศัยอยู่นั่นเอง ความสำนึกนี้มีลักษณะทางปัญญา การไร้เหตุผล ความไม่มีตัวตน และ "ความฉาบฉวย" อย่างรุนแรง ส่วนเวเบอร์มุ่งความสนใจไปที่บทบาททางการแพร่วัฒนธรรมของเขตเมืองในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เขาชี้ให้เห็นว่า เขตเมืองซึ่งเป็นแหล่งที่มีคนหลากหลายชนิดอาศัยอยู่นั้น มักจะเป็นที่ที่ขนบธรรมเนียมดั้งเดิมอ่อนแรงไปแล้ว เป็นที่ที่ชีวิตสังคมแบบใหม่เกิดขึ้น มีการกระทำอย่างแข็งขัน ในปัจจุบันความจริงข้อนี้ก็ยังคงปรากฏอยู่ไม่เสื่อมคลาย

ลักษณะของสังคมสมัยใหม่หลายประการ อาทิเช่น อัตราเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับความสำคัญของเมืองและกระบวนการกลายเป็นเมืองโดยทั่วไป ไม่ว่าจะดีหรือร้ายอย่างไรก็ตาม โลกทัศน์ทางสังคมของเราปัจจุบันเป็นแบบเมืองมากขึ้นทุกวัน ลูกหลานของเราทุกวันนี้หลายคนก็พออย่างทำออกจากบ้านแล้วจะไม่ไปสู่อสังคมนเมือง (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2523 : 11)

นอกจากการมองลักษณะของชุมชนเมืองในแง่มุมและทัศนะต่างๆ กันแล้ว ได้มีความพยายามในการวิเคราะห์เมืองทางด้านกายภาพและพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสถานที่ต่างๆ เพื่อที่จะให้ความกระจ่างแก่รูปแบบของเมืองและลักษณะสังคมมนุษย์ ทั้งนี้เนื่องจากการที่มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่เมืองได้นำเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับข้อมูลต่างๆ เป็นจำนวนมาก และข้อเท็จจริงของข้อมูลโดยตัวของมันเองในฐานะของข่าวสารที่จัดกระจายอยู่ตามลำพังหรือเป็นการพรรณาสถานที่และลักษณะเด่นของภูมิทัศน์จะไม่ค่อยมีประโยชน์มากนัก ถ้าไม่เอามารวมกันเข้าและชี้ให้เห็นว่าไปสู่อสังคมนเมือง (พัฒนาศ พิชิตกุล และคณะ, 2531 : 11) นักภูมิศาสตร์สมัยใหม่ได้เสนอแนวทางการวิเคราะห์พื้นที่ไว้หลายประการด้วยกัน เช่น (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2527ก : 143-148)

- แฮกเกตต์ (Peter Haggett) เสนอแนะว่า เราจะเข้าใจการไร้พื้นที่ของสังคมได้ดีถ้าหากวิเคราะห์พื้นที่จากหลักการเบื้องต้น 5 ประการ คือ การเคลื่อนที่ โครงข่าย ศูนย์รวม ลำดับศักดิ์ และพื้นผิว

การเคลื่อนที่ การเคลื่อนที่ของปรากฏการณ์ขึ้นอยู่กับระยะทาง ระยะทางยิ่งไกลเท่าใดการเคลื่อนที่จะน้อยลงเท่านั้น เราใช้แนวทางการคิดดังกล่าวอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ในพื้นที่ เช่น การตั้งถิ่นฐาน รูปแบบอุตสาหกรรม การค้าที่เดินทางด้านเกษตรกรรม ทั้งนี้พิจารณาจากการเคลื่อนไหวของสรรพสิ่งต่างๆ เช่น ปริมาณสินค้า รถบรรทุก ประชากร การติดต่อระหว่างธุรกิจต่างๆ ระหว่างสถานที่สองแห่ง

โครงข่าย ถ้ามองดูอย่างผิวเผินจะเห็นว่าการเคลื่อนที่อาจเป็นไปได้ อย่างอิสระคือกระจายไปได้ทุกทิศทาง แต่ตามความเป็นจริงแล้วการเคลื่อนที่ถูกกำหนดด้วยเส้นทางแบบต่างๆ เช่น ถนนหนทาง เส้นทางสายการบิน สายโทรศัพท์ เป็นต้น รูปแบบเหล่านี้ย่อมก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับที่ตั้ง และเกิดเป็นปัญหาโครงข่ายรวมไปในตัว การวิเคราะห์โครงข่ายทั้งหมดช่วยให้เห็นความสำคัญของสถานที่แต่ละแห่งซึ่งเชื่อมโยงเข้าเป็นโครงข่ายด้วยกัน เช่น ลักษณะการเข้าถึงของแต่ละจุดเมื่อเปรียบเทียบกับจุดอื่นๆ หรืออาจมองในแง่ของความหนาแน่นของโครงข่ายทั้งหมดเมื่อเทียบกับจุดอื่นๆ

ศูนย์รวม การศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนที่ก่อให้เกิดโครงข่าย ในทางอ้อมเดียวกัน การศึกษาโครงข่ายก่อให้เกิดจุดรวมหรือบวม ซึ่งที่แท้จริงคือ ชุมทางเกิดขึ้นตามเส้นทางเหล่านั้น เราสมมุติเรียกสถานที่ต่างๆ เหล่านั้นว่า เมือง แหล่งบริการ หรือหมู่บ้านบ้าง เราสามารถจัดแบ่งประเภทหรือรวมกลุ่มชุมทางเหล่านั้นได้ทุกระดับภูมิภาค ปัญหาต่างๆ ที่มีผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับศูนย์รวมคือลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบต่างๆ และแหล่งกลางขนาดต่างกัน

ลำดับศักดิ์ จากการศึกษาศูนย์รวมและแหล่งตั้งถิ่นฐานในตอนต้นได้นำไปสู่ปัญหาการจัดลำดับความสำคัญของสถานที่เหล่านั้น อดยียัดเอาเกณฑ์ต่างๆ เป็นเครื่องวัด เช่น ขนาดของประชากร บทบาททางเศรษฐกิจ เป็นต้น การศึกษาลำดับความสำคัญของแหล่งกลางได้ช่วยให้เข้าใจบทบาทหน้าที่ของสถานที่เหล่านั้นได้อย่างชัดเจน เพราะโดยทั่วไปจะพบว่าแหล่งกลางซึ่งมีประชากรเป็นจำนวนมากย่อมมีสินค้าและบริการมากกว่าแหล่งกลางขนาดย่อมหรือเล็ก กล่าวอีกนัยหนึ่งขนาดและหน้าที่ของแหล่งตั้งถิ่นฐานย่อมมีความสัมพันธ์กันโดยตรง

พื้นผิว ที่กล่าวมาทั้งหมดในตอนต้นจะเห็นได้ว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับ โครงสร้างของระบบภูมิภาคลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น จากการพิจารณาเส้นทางคมนาคมหรือขนาดของแหล่งตั้งถิ่นฐาน แต่ถ้ามองโดยรวมแล้วผิวโลกจะประกอบด้วยการใช้ที่ดินแบบต่างๆ รอบแหล่งตั้งถิ่นฐานหนึ่งๆ ถ้าหากพิจารณาการใช้ที่ดินในลักษณะความหนาแน่นพื้นผิว ก็สามารถเข้าใจความเป็นไปของปรากฏการณ์ต่างๆ ได้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องประชากรหรือการใช้ที่ดินรอบศูนย์กลางหนึ่ง

- มอร์ริลล์ (Richard Morrill) ได้เสนอวิธีการศึกษาวิจัยพื้นที่คล้ายๆ กับแยกแยะคือได้เสนอว่าพื้นที่มีคุณสมบัติดังนี้

ระยะทาง บอกถึงความใกล้ไกลและแยกพื้นที่ออกจากกัน ระยะทางเป็นเครื่องชี้ว่ามนุษย์เราใช้พื้นที่รอบตัวอย่างไร

การเข้าถึง แหล่งที่เข้าถึงสะดวกคือ แหล่งกลางซึ่งมีความได้เปรียบหลายอย่าง

การรวมตัวกัน ผลประโยชน์อันเกิดจากการรวมตัวกันของกิจกรรมต่าง ๆ คือความได้เปรียบมีการเคลื่อนที่น้อย แต่สามารถทำประโยชน์ได้หลายอย่าง

ขนาด ขนาดและความซับซ้อนของบริการต่างๆ มีอิทธิพลต่อทำเลที่ตั้งและการพัฒนา

รูปร่าง รูปร่างของหน่วยพื้นที่มีผลโดยตรงต่อราคาในระบบการขนส่งและการติดต่อ

ทำเลสัมพัทธ์ มีความหมายหลายประการ กล่าวคือ อาจอยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมที่สำคัญตามธรรมชาติ หรือทำเลอันเกิดก้ำกึ่งทางเศรษฐกิจและทรัพยากร

ทฤษฎีโครงสร้างทางพื้นที่ตามหลักการของมอร์ริลล์จึงขึ้นอยู่กับว่าสังคมดำเนินการเกี่ยวกับพื้นที่เพื่อวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ ใช้ที่ดินให้เป็นประโยชน์มากที่สุด และให้มีปฏิสัมพันธ์ทางพื้นที่สูงสุดด้วยต้นทุนต่ำที่สุด

จะเห็นได้ว่ามอร์ริลล์มีความคิดเห็นเหมือนกับแยกแยะ คือเน้นการจัดพื้นที่ของสังคมในเชิงเรขาคณิต ในขณะที่แยกแยะเน้นรูปแบบและเรขาคณิตทางพื้น-

ที่ มอร์ริสกลับสนใจกระบวนการตัดสินใจซึ่งทำให้เกิดรูปแบบที่มีประสิทธิภาพขึ้นมา

ถ้าหากจะมองเพื่อวิเคราะห์ในลักษณะเฉพาะขององค์ประกอบบางอย่างของชุมชนเมืองแล้วได้มีผู้เสนอ ทฤษฎี แบบจำลอง เพื่อที่จะอธิบายลักษณะของเมือง เช่น

- ด้วยการมองความสำคัญทางเศรษฐกิจที่ผูกพัน ในปี ค.ศ. 1933 คริสเทลเลอร์ (Walter Christaller) ได้ให้ความเห็นว่าแหล่งชุมชนมีหน้าที่เรียงตามความสำคัญทางเศรษฐกิจ คือ ชุมชนที่มีความสำคัญมากกว่าจะมีสินค้าและบริการในระดับมากกว่าชุมชนที่มีขนาดรองและความสำคัญรองลงไป นั่นคือหน้าที่ทางการค้าของแหล่งชุมชนจะสะท้อนให้เห็นความสำคัญทางเศรษฐกิจและผูกพันกับพื้นที่โดยรอบของแต่ละชุมชน ปัจจัยที่กำหนดศรีมีของพื้นที่โดยรอบ เช่น ต้นทุนในการขนส่ง เวลาที่ใช้และความสะดวกในการเดินทาง ประเภท คุณภาพ ราคา ของสินค้าและบริการที่เมืองมีไว้ให้ ฯลฯ (สมชาย เดชะพรหมพันธุ์, 2522:43-48)

- ด้วยการมองลักษณะการไร้ที่ดินภายในเมือง

ในปี ค.ศ. 1923 เบอร์เกส (Ernest W. Burgess) ได้เสนอทฤษฎีวงแหวนร่วม (Concentric Zone theory) โดยกล่าวว่า เมืองจะขยายตัวออกจากจุดศูนย์กลาง (Central business district: CBD ซึ่งเป็นศูนย์กลางของเมืองในด้านการค้า การสังคม และการคมนาคม) ในลักษณะเป็นรูปวงกลมของการไร้ที่ดิน คล้ายผลที่เกิดจากการโยนก้อนหินลงไปในบ่อน้ำซึ่งจะทำให้เกิดวงกลมขยายออกไปโดยรอบ โดยที่จุดศูนย์กลาง CBD หรือ downtown จะมีวงแหวนของเขตต่างๆ ล้อมรอบถัดไปตามลำดับคือ เขตปรับเปลี่ยน (Zone in transition) เป็นย่านขายส่งโรงตั้งคลังสินค้า เขตอาศัยของคนงาน เขตที่อยู่อาศัยชั้นดีซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชนชั้นกลาง และเขตสัญจรเข้าเย็น (commuters' zone) ซึ่งเป็นถิ่นอาศัยที่มีราคาแพงอยู่นอกเขตเมืองออกไปบุคคลที่อาศัยในเขตนี้จะเดินทางเข้ามาทำงานในเขตใจกลางเมืองในเวลาเช้าและกลับออกไปในเวลาเย็น เขตทั้งห้า ที่เบอร์เจสส์เสนอนี้มิได้หมายความว่า จะคงที่อยู่เช่นนี้ตลอด แต่จะแปรเปลี่ยนไปตามความเจริญของเมือง โดยเฉพาะ

เวลาเมืองขยายตัวออกจากรชนชั้นในจะลุกล้ำารชนชั้นนอกและชั้นถัดๆ ไป จึงเกิดการกระเพื่อมคล้ายกับระลอกน้ำเมื่อเราโยนก้อนหินลงไปในน้ำ

ในปี ค.ศ. 1939 ฮอยท์ (Homer Hoyt) ได้เสนอทฤษฎีรูปเสี้ยวหรือลิ่ม (Sector theory) โดยกล่าวว่าเขตที่อยู่อาศัยจะจัดรูปแบบในลักษณะเป็นเสี้ยวหรือเป็นเสี้ยวๆ แบบรูปพัดแผ่ออกไปจากจุดศูนย์กลางของเมืองตามถนนสายสำคัญๆ บริเวณที่อยู่อาศัยคุณภาพระดับต่างกัน คือระดับต่ำ กลาง และสูง จะแยกตัวเองออกจากกันเป็นคนละแถบแนวรัศมีออกจากใจกลางเมือง

ในปี ค.ศ. 1945 แฮร์ริส (Chauncy D. Harris) และ อัลแมน (Edward L. Ullman) ได้เสนอทฤษฎีหลายศูนย์กลาง (Multiple nuclei theory) กล่าวว่า การพัฒนาของตัวเมืองจะไม่มาจากจุดเริ่มต้นเป็นศูนย์กลางเพียงแห่งเดียว หากแต่จะมาจากจุดศูนย์กลางหลายๆ แห่งเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายตัวและพัฒนาเขตตัวเมืองขึ้น ศูนย์กลางต่าง ๆ อาจเป็นพวกย่านการค้าปลีกของเมือง ท่าเรือ ย่านอุตสาหกรรม ย่านของการศึกษา เป็นต้น (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2527:45-51 และ ประจักษ์ ศกุนตะลักษณ์, 2531:143-150)

ความหมาย ขอบเขต และทัศนกรรมการมองชุมชนด้วยแง่มุมต่าง ๆ ได้ให้ภาพรวมอย่างกว้างๆ ของความเข้าใจถึงองค์ประกอบของชุมชนเมือง ความพยายามในการวิเคราะห์เมือง ตลอดจนทฤษฎี แบบจำลองเพื่ออธิบายลักษณะบางอย่างของเมือง ได้ให้ตัวอย่างของความเข้าใจในแง่ลึกขององค์ประกอบเฉพาะอย่างของชุมชนเมือง

ในการศึกษาทางสุนทรียภาพแล้ว อาจจะแบ่งองค์ประกอบของเมืองเพื่อการวิเคราะห์ออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้คือ

- องค์ประกอบทางกายภาพ เป็นปัจจัยที่รองรับกิจกรรมในการดำรงชีวิตของพลเมือง เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พืชพันธุ์ ลักษณะอาคารบ้านเรือน สภาพแวดล้อมการตั้งถิ่นฐาน การใช้ที่ดิน ถนนหนทางยวดยาน และการคมนาคม ที่โล่ง สวนสาธารณะ ฯลฯ
- องค์ประกอบทางด้านกิจกรรม เป็นองค์ประกอบซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยความปกติสุข เช่น ลักษณะการประกอบ

อาชีพ เศรษฐกิจ สังคม ประเพณีวัฒนธรรม ระบบกฎหมาย การปกครอง ศาสนา
ความเชื่อ ทัศนคติของชาวเมือง ฯลฯ

2.3 ที่ว่าง (Space)

เนื่องจากการวางผังเมืองทางด้านสุนทรียภาพนั้น องค์ประกอบทาง
กายภาพของชุมชนเป็นสิ่งแรกที่ต้องคำนึงถึง โดยการสร้างกรอบอ้างอิงของความ
คิดที่เป็นพื้นฐานในการรองรับองค์ประกอบของชุมชนเมือง นั่นคือความคิดเกี่ยวกับ
ที่ว่าง

แนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะของที่ว่างได้มีการเน้นมานานแล้วในประวัติ-
ศาสตร์ของมนุษย์ เราแบ่งลักษณะของที่ว่างออกได้หลายลักษณะตามจุดมุ่งหมายที่
แตกต่างกัน เช่น ที่ว่างของลักษณะรูปธรรม ที่ว่างทางคณิตศาสตร์นามธรรมซึ่ง
เกิดจากการอธิบายสิ่งที่มีด้วยขั้นของการประมาณค่าที่มากกว่าหรือน้อยกว่าสิ่งที่มี
มาก่อน ทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ได้อธิบายมวลของวัตถุด้วยที่ว่าง 3 มิติ
(three-dimensional space) และอธิบายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับวัตถุนั้น
ด้วยมิติที่ 4 ของเวลา (four-dimensional space-time) ฯลฯ

ในทางจิตวิทยาความคิดในเรื่องที่ว่างเหล่านี้ได้ถูกแบ่งอธิบายตาม
ลักษณะโครงสร้างเฉพาะซึ่งช่วยให้เรารับรู้และปรับการมองเห็นเข้ากับสภาพ
แวดล้อมต่างๆ ได้ เพื่อที่จะให้เกิดความชัดเจนเราอาจจำแนกที่ว่างออกเป็น
ที่ว่างของการรับรู้ (perceptual space) และที่ว่างที่มีแบบแผนแน่นอน
(stable space schemata) ที่ว่างอย่างหลังนี้มีองค์ประกอบที่ไม่แปรผันได้
โดยง่าย เช่น วัตถุที่มีรูปร่าง โครงสร้างของสังคมวัฒนธรรม ลักษณะบุคลิก
ภาพของมนุษย์ ทั้งหมดนี้ช่วยให้เราเกิดจินตภาพ (image) เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
ซึ่งเป็นระบบ 3 มิติคงที่ในความสัมพันธ์ระหว่างความหมายของวัตถุ ดังนั้นเรา
สามารถที่จะกำหนดแนวความคิดเกี่ยวกับที่ว่างที่เป็นอยู่ ที่ว่างของการรับรู้ซึ่ง
สะท้อนความคิดของปัจเจกชน และแปรผันไปเสมอ ๆ แม้ว่าการแปรผันจะเชื่อม
โยงกับประสบการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เราก็สามารถจะแบ่งที่ว่างได้เป็น 5
ประเภท คือ (Kling, 1971:9-11)

- ที่ว่างของลักษณะกายภาพ เป็นที่ว่างที่ทําให้มนุษย์รับรู้เห็นธรรมชาติ และโลกแวดล้อม
- ที่ว่างของการรับรู้ทิศทาง เป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยให้เราบ่งชี้ความเป็นบุคคลของเรา และตำแหน่งที่เรากำลังอยู่ได้
- ที่ว่างที่มีอยู่จริง ทําให้คนเรามีความคงที่ในจินตภาพเกี่ยวกับขนาดของสิ่งแวดล้อม
- ที่ว่างที่คนแปลความหมายได้จากการรับรู้
- ที่ว่างทางนามธรรม เป็นที่ว่างที่เกิดจากการใช้เหตุผลเป็นเครื่องมืออธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมล้วนๆ

จากประเภทของที่ว่างที่กล่าวมาเป็นขั้นตอนของการรับรู้จากระดับต่ำสุดคือ ที่ว่างของลักษณะกายภาพ ไปจนถึงระดับสูงสุดคือ ที่ว่างทางนามธรรม คนเราไม่เพียงแต่แสดงออกในที่ว่าง รับรู้ที่ว่าง อยู่ในที่ว่าง และคิดเกี่ยวกับที่ว่าง แต่เรายังคงสร้างสรรค์ที่ว่างโดยการแสดงออกซึ่งโครงสร้างในโลกของเรา อาจเรียกการสร้างสรรค์นี้ว่า ที่ว่างทางศิลปกรรม เช่นเดียวกับที่ว่างที่คนแปลความหมายได้จากการรับรู้ ที่ว่างทางนามธรรมที่ต้องการโครงสร้างที่เป็นนามธรรมในการบรรยายลักษณะที่แสดงออกมา ความคิดเกี่ยวกับที่ว่างซึ่งทำให้เกิดระบบที่เหมาะสมในการแสดงออกอาจเรียกว่า ที่ว่างทางสุนทรียภาพ ซึ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างสรรค์ที่ว่างของเมือง

ที่ว่างที่ปรากฏในท้องถื่นเมืองไทยเราอาจเรียกว่า เวียง ซึ่งหมายถึงบริเวณทั่วไปอันเป็นสิ่งแวดล้อมโดยปกติประกอบด้วย (มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2527:46)

- สถานที่นั้นหนาตาการ สวนสาธารณะ วนอุทยาน สวนสัตว์บก-น้ำ สถานมหรสพ-การกีฬา ฯลฯ ตามสภาพของสังคม
- บริเวณอันเป็นที่ประกอบเกษตรกรรม กสิกรรม การประมง ได้แก่ เรือกสวน ไร่ นา ฯลฯ
- บริเวณอันเป็นที่ว่างของสิ่งแวดล้อมโดยธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง ลานธาร ทะเล ทะเลสาบ ฯลฯ

- การแบ่งย่าน (Zoning) ตามธรรมชาติของการจัดการอยู่ร่วมกันของสังคม รัศมีอัตรันมิติวิสัย ส่วนใหญ่สมัยโบราณสังคมจะเติบโตขยายตัวริมแม่น้ำลาคลองเป็นสำคัญ สังคมที่เกิดริมน้ำมักจะเรียกว่า "บาง" เช่น บางกอก บางยี่เรือ เป็นต้น สังคมที่เกิดจากทางบนบกซึ่งเล็กกว่าสังคมริมน้ำมักจะเรียกว่า "บ้าน"

2.3.1 การกำหนดขอบเขตที่ว่าง

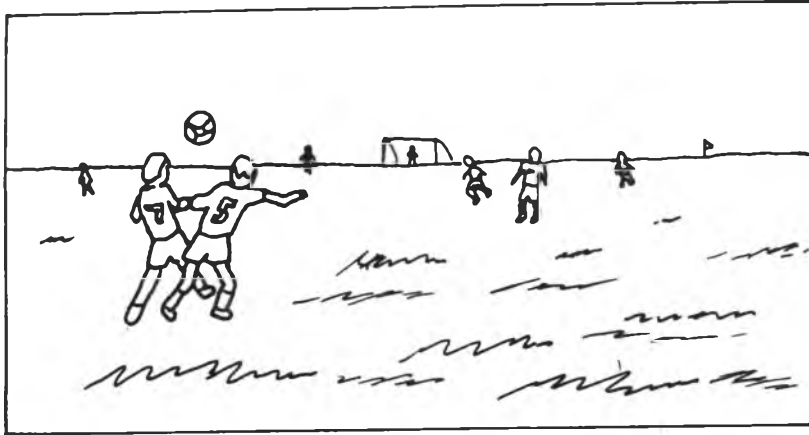
ที่ว่างในทางสถาปัตยกรรมและผังเมือง จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกี่ยว-ข้องหรือถูกล้อมรอบด้วยพื้นผิว (surface) ซึ่งอาจจะเป็นลักษณะ 2 มิติ หรือถูกล้อมรอบด้วยกลุ่มก้อนรูปทรง (mass) ซึ่งจะเห็นในลักษณะ 3 มิติ การกำหนดขอบเขตของที่ว่างหรือการปิดล้อมที่ว่าง (enclosure) จะมีความหมายขึ้นมา ก็ต่อเมื่อเราได้พิจารณาถึงความเกี่ยวข้องของประโยชน์ใช้สอยในบริเวณที่ถูกปิดล้อมนั้นๆ ในทางผังเมืองการกำหนดขอบเขตที่ว่างอาจมีได้หลายลักษณะ เช่น

- ที่ว่างที่ใช้พื้นแต่เพียงอย่างเดียวเป็นเครื่องกำหนดเขต เช่น คอร์ทเทนนิส ลานจอดรถ ลานใหญ่หน้าอาคาร (plaza) ฯลฯ ที่ว่างเหล่านี้ล้วนมีเพียงพื้นซึ่งทำด้วยวัสดุต่างชนิดกับพื้นเดิมเป็นเครื่องกำหนดขอบเขตเท่านั้น แต่เราสามารถรู้สึกถึงความหมายหรือคุณค่าของเนื้อที่ว่างเหล่านี้ได้ว่าแตกต่างไปจากความว่างเปล่าอื่นๆ ในธรรมชาติทั่วไป เพราะเนื้อที่ต่างลักษณะกันเหล่านี้ให้ความรู้สึกว่ามีกิจกรรมหรือยึดครองขอบเขตส่วนหนึ่งต่างหากแตกต่างออกไปจากความว่างเปล่าอื่นๆ ให้ความหมายเฉพาะตัวขึ้น เนื้อที่บางลักษณะถ้าไม่มีมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องก็อาจไม่แตกต่างไปจากความว่างเปล่าอื่นๆ แต่เมื่อเนื้อที่นั้นมีผู้คนเข้าไปใช้สอย มีกิจกรรมบางอย่างเกิดขึ้นบนเนื้อที่ว่างเหล่านั้น เช่น ใช้เป็นที่นั่งรับประทานอาหารบนเสื่อ ที่เล่นกีฬา ที่จอดรถ ที่รวมชุมนุมของผู้คน หรือแม้แต่เป็นที่ให้อาหารแก่นกพิราบก็ตาม ทำให้เนื้อที่เหล่านั้นซึ่งเดิมมีแต่เพียง 2 มิติ คือ ความกว้าง ความยาว เกิดมีมิติที่ 3 คือความสูงขึ้นมา ตามแต่ลักษณะของกิจกรรมและการใช้สอยในแต่ละเนื้อที่ และเมื่อตัวเราเข้าไปอยู่บนเนื้อที่นั้นๆ หรือเข้าร่วมกิจกรรมบนเนื้อที่นั้นจะรู้สึกถึงความมีขอบเขตหรือมีความหมายของ

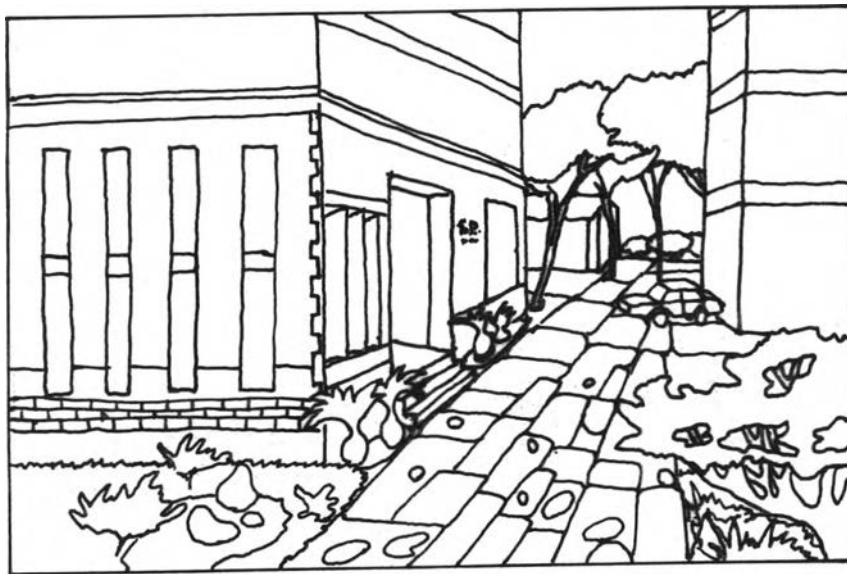
เนื้อที่นั้นขึ้นไปอีก ซึ่งแม้จะจับต้องไม่ได้แต่ก็สามารถรับรู้ได้ทางความรู้สึก แม้จะยังจัดว่าเป็นเนื้อที่ที่กำหนดปริมาตรให้แน่นอนรอยชัดเจกลงไปได้ยากอยู่บ้างก็ตาม เพราะมิติที่สามคือความสูงนั้นยังต้องอาศัยจินตนาการของแต่ละคนเป็นเครื่องกำหนดขอบเขตนั้น

- ที่ว่างที่ใช้พื้นที่กับผนัง เป็นเครื่องกำหนดขอบเขต เช่น บ้านของชาวจีนนิยมก่อด้วยอิฐส่วนผนังด้านที่ติดถนนภายนอกมักปิดทึบเป็นอาคารหลายหลังมาประกอบกันเป็นกลุ่มหันหลังให้ถนนด้านที่เหลือนหันหน้าเข้าหาลานบ้านภายใน ทำให้เกิดลานร่องเป็นที่ว่างตรงกลาง นอกชานของเรือนไทยที่ใช้เชื่อมเรียงระหว่างตัวอาคารแต่ละหลังก็นับเป็นที่ว่างในกรณีนี้เช่นกัน หรือลานร่องขนาดใหญ่รูปกลมด้านหน้าของโบสถ์เซนต์ปีเตอร์ (St. Peter's) ที่กรุงโรม อันมีระเบียงทางเดินรูปครึ่งวงกลมมีหลังคาคลุม (colonnade) ทั้งสองข้างที่ห้อมล้อมลานร่องตรงกลางและต่อเนื่องเข้าไปด้านหน้าของตัวอาคารให้ความรู้สึกรอบล้อม ชักนำให้เข้าสู่ตัวอาคาร ลักษณะของลานร่องซึ่งมีพื้นที่และแนวเสาดีๆ ด้านหนึ่งของทางเดินครึ่งวงกลมทั้งสองข้างที่ต่อเนื่องกันไปจะเป็นเครื่องช่วยกำหนดขอบเขตของเนื้อที่ว่างตรงกลางให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ที่ว่างลักษณะนี้มนุษย์สามารถรู้สึกขอบเขตหรือเข้าใจสภาวะของมันได้ง่ายขึ้นกว่าในกรณีที่ใช้พื้นที่เป็นเครื่องกำหนดขอบเขตที่ว่างนั้น แต่เพียงอย่างเดียว

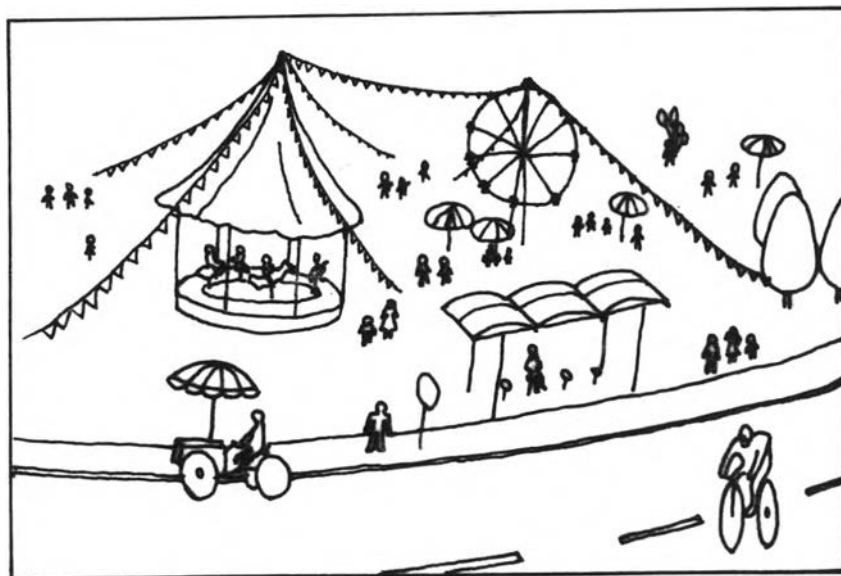
- ที่ว่างที่ใช้พื้นที่กับวัสดุบางส่วนเน้นตอนบน อาจเกิดจากเนื้อที่ใต้ร่มไม้ใหญ่ซึ่งมีร่มเงาตามธรรมชาติ ทำให้ที่ว่างข้างใต้มีความหมายมากขึ้น หรือเกิดจากเนื้อที่ภายใต้ร่ม กระโจม ในบริเวณที่มีงานรื่นเริงมีการนำเอาสายรุ้งสีต่างๆ มาพันกับต้นไม้เรียงไปมา เป็นการยึดครองที่ว่างเพื่อให้แลดูพื้นที่ใต้นั้นมีความสำคัญมากขึ้น ในบางกรณีจะมีการใช้ส่วนหลังคาและพื้นอย่างมีขอบเขตแน่นอนตายตัวก็ได้ เช่น ศาลาไทย ศาลาพักรอรถประจำทาง ฯลฯ (มุสตี ทิพทัส, 2530:50-55)

ที่ว่างที่ใช้พื้น
แต่เพียงอย่างเดียว
เป็นเครื่องกำหนดเขต

ที่ว่างที่ใช้พื้นที่กับผนัง
เป็นเครื่องกำหนดเขต

ที่ว่างที่ใช้พื้นที่กับ
วัสดุบางส่วนของถนน

ภาพที่ 2-1 การกำหนดขอบเขตที่ว่าง

2.3.2 ประเภทของที่ว่าง

ที่ว่างในเมืองมีหลายประเภทด้วยกัน ที่สำคัญได้แก่

- จัตุรัสกลางเมือง (Square for all tastes) มักจะมีความนิยมทำให้เกิดมีขึ้น สำหรับเมืองทางซีกโลกตะวันตก เป็นที่สาธารณะของคนโดยทั่วไป เป็นที่ที่ผู้ชนสามารถชี้แสดงความคิดเห็นทางการเมือง หรือชี้แสดงออกอื่นๆ เช่น จัตุรัสลอนดอนและปารีส เป็นต้น

- ที่สาธารณะกลางชุมชน (The Public Space) เป็นที่ที่คลุกที่รวมของผู้ชนและยวดยานต่าง ๆ กลายเป็นจุดรวมของการจราจร ที่สับเปลี่ยนทิศทางของยวดยาน ที่โฆษณาแสดงออกต่าง ๆ เช่น ลานอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย

- ที่สาธารณะของท้องถิ่น (Municipal Space) มักเป็นที่ว่างที่สนองประโยชน์ใช้สอยได้หลาย ๆ แบบ อาจเป็นที่ตั้งอนุสาวรีย์ ที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น ลานวัด สวนสาธารณะ

การให้ความสำคัญกับประชาชนในกระบวนการออกสิทธิออกเสียงนั้นมีผลต่อรูปแบบของชุมชนในส่วนของที่ว่างภายนอกอาคาร โดยเน้นความสำคัญของที่ว่างที่สามารถเป็นที่ชุมนุมชนในวาระต่าง ๆ เช่น การออกมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การออกมาสังสรรค์ร่วมกัน การแสดงวาทศิลป์รายหาเสียง แสดงโชน แสดงหนัง ฯลฯ ทั้งนี้ด้วยการสร้างที่ว่างภายนอกอาคารให้มีความหมายขึ้นมา ซึ่งตรงกันข้ามกับการสร้างอาคารขึ้นมาและปล่อยให้ที่ว่างภายนอกเป็นส่วนเหลือส่วนเกิน ที่ไร้ความหมายนอกจากจะเป็นที่จอดรถหรือชอกเล็ก ๆ

- ลานส่วนบุคคล (Private Space) จะมีอาณาเขตกันเพื่อแสดงความเป็นสัดส่วน บางกรณีอาจจะกั้นอาณาบริเวณเพียงแต่ใช้พุ่มไม้ หรือการเปลี่ยนระดับเพื่อให้ความสำคัญของพื้นที่แตกต่างกัน ถ้ามองดูลักษณะของแปลนเรือนไทยทั่วไป จะเห็นพื้นที่ของชานเปิดโล่งกว้างไม่ต่ำกว่า 40 เพอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งหมด และถ้ารวมพื้นที่ของระเบียงเข้าไปด้วยจะเท่ากับ 60 เพอร์เซ็นต์ พื้นที่นี้เป็นส่วนอาศัยภายนอก (Out Door living) เราจะเห็นว่าพื้นที่ที่ใช้อยู่อาศัยหลับนอนภายในมีเนื้อที่เพียง 40 เพอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งหมด สาเหตุที่ทำให้

ปริมาณพื้นที่อาศัยภายนอกมากกว่าพื้นที่อาศัยภายในเนื่องจากสิ่งแวดล้อมของดินฟ้าอากาศที่ร้อนอบอ้าว ชานเป็นที่เปิดโล่งรับแดดและอากาศบริสุทธิ์ลมพัดผ่านได้สะดวก ทั้งยังมีประโยชน์ใช้สอยในการพักผ่อน นั่งเล่น รับแขก จัดงานประเพณีอันเนื่องมาจากคตินิยมทางศาสนา เช่น โคนจุก ทาบุญเลี้ยงพระ แต่งงาน ชานยังมีหน้าที่เชื่อมเรือนนอน เรือนครัว เรือนอื่น ๆ เข้าด้วยกัน แต่เป็นการเชื่อมอย่างหลวม ๆ จึงทำให้ที่ว่างของชานถูกล้อมรอบด้วยเรือนเกิดการไหลไป-เทมาในที่ว่างขึ้น (ฤทัย จงใจรัก, 2518:51-53) ปัจจุบันการรับเอาคตินิยมทางตะวันตกเข้ามาและสภาพทางสังคมทำให้แทบจะไม่มีการสร้างบ้านแบบเรือนไทยอีกเลย ลานส่วนบุคคลที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและการดำรงชีวิตแบบไทยๆ ในเมืองจึงหาดูได้ยาก สิ่งเข้ามาแทนที่ชานเรือนไทยคือลานส่วนบุคคลตามศูนย์การค้าใหญ่ๆ ซึ่งหาความเป็นส่วนส่วนตัวความรู้สึกของแต่ละบุคคลไม่ได้เลย กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ลานตามศูนย์การค้าก็คือเป็นที่ซื้อขายสินค้า เป็นที่นั่งพักเหนื่อยชั่วคราว เป็นที่ชมดนตรีและการแสดง สำหรับพลเมืองส่วนใหญ่ซึ่งมีที่อยู่อาศัยในเมืองก็ไม่มีสถานที่ที่จะผ่อนคลายจิตใจอย่างสงบ

- ทางเดินเท้า (Pedestrian ways) ทำหน้าที่เชื่อมต่อให้ส่วนต่าง ๆ ของเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อาจจะเป็นบันไดเชื่อมระหว่างพื้นที่ต่างระดับกัน สะพานเชื่อมที่ว่างสองแห่งเข้าด้วยกัน หรือลานกว้างเชื่อมพื้นที่ส่วนภายนอกกับส่วนภายในอาคารด้วยกันก็ได้ หรือแม้แต่ทางเดินข้างถนนก็นับว่าเป็นส่วนเชื่อมพื้นที่ต่อพื้นที่เช่นเดียวกัน การมีทางเท้าเชื่อมต่อส่วนต่าง ๆ ของเมืองเช่นนี้ทำให้ลักษณะของเมืองมีความสงบและได้ความรู้สึกทางจิตวิทยาที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมของเมืองมีมากขึ้น ประเทศทางตะวันตกมีการให้ความสำคัญกับทางเดินเท้ามากเนื่องจากทัศนคติของการยอมรับในคุณค่าของมนุษย์เหนือกว่ายานพาหนะ เช่น มีการจัดทางเดินเท้าเป็น Mall ซึ่งหมายถึง ทางเดินที่อยู่ภายในร่มเงา อาจเป็นลานกว้างปกคลุมด้วยต้นไม้ก่อนถึงอาคาร เป็นทางที่นำไปสู่ส่วนเป็นจุดเด่นของบริเวณ คือมุ่งไปยังทางเข้าหลัก (Main entrance) ลักษณะของการจัดที่ว่างแบบนี้ใช้เฉพาะสำหรับคนเดินเท้าเท่านั้น ไม่มีรถยนต์เข้ามาเกี่ยวข้องเลย ที่ว่างแบบนี้ใช้ได้ดีมากสำหรับอาคารใหญ่ที่เป็นที่รวมของคนหมู่มาก ถือเป็นตัวกลางที่นำทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง

หรืออย่าง Pedestrian priority ซึ่งหมายถึงที่ว่างซึ่งความมุ่งหมายแรกเริ่มให้เป็นทางเดินโดยเฉพาะ แต่ในบางกรณีเพียงระยะเวลาหนึ่งอาจจะสามารถเปลี่ยนเป็นประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ได้นอกเหนือจากเป็นทางเท้าธรรมดา เป็นตลาดนัด เป็นที่ชุมนุมค้าขาย หรือเป็นที่เล่นกีฬาในฤดูร้อนหรืออื่นๆ ซึ่งเป็นระยะเวลาเพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้น

ที่ว่างในเมืองถ้าพิจารณาจากลักษณะกายภาพ สามารถแบ่งอย่างง่ายได้ 2 แบบ คือ ที่ว่างขอบแข็ง (Hard space) และที่ว่างขอบนุ่ม (Soft space) ที่ว่างขอบแข็งเป็นที่ร่องที่ถูกล้อมรอบด้วยกำแพงของสถาปัตยกรรม และมักจะเป็นสถานที่ชุมนุมทำกิจกรรมทางสังคมของชาวเมือง องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในที่ว่างขอบแข็ง คือการมีตัวปิดล้อมทำให้รู้สึกเป็นที่ว่างที่สำคัญของเมือง ส่วนที่ว่างขอบนุ่ม จะมีลักษณะของธรรมชาติแวดล้อมที่เด่นชัดไม่ว่าจะอยู่ภายในหรือนอกตัวเมือง ในการสร้างเมืองต้องมีส่วนสาธารณะและพื้นที่สีเขียวที่จะใช้เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเป็นที่พักเพื่อความสงบจากสิ่งแวดล้อมที่ไม่เป็นธรรมชาติ ที่ว่างขอบนุ่มเป็นที่ว่างที่ไม่มีรูปแบบแน่นอน แต่ก็ควรจะพิจารณาในการวางผังเมือง แม้ว่าในตัวเมืองจะมีอาคารบ้านเรือนตั้งอยู่อย่างแออัด เราก็ต้องสร้างที่ว่างขอบนุ่มเพื่อแสดงสภาพธรรมชาติที่เด่นชัดออกมา เพราะจะทำให้ศูนย์กลางของเมืองดูเบาบางลง ตัวอย่างของที่ว่างขอบนุ่ม เช่น Human space ส่วนสาธารณะ พื้นที่สีเขียว ฯลฯ

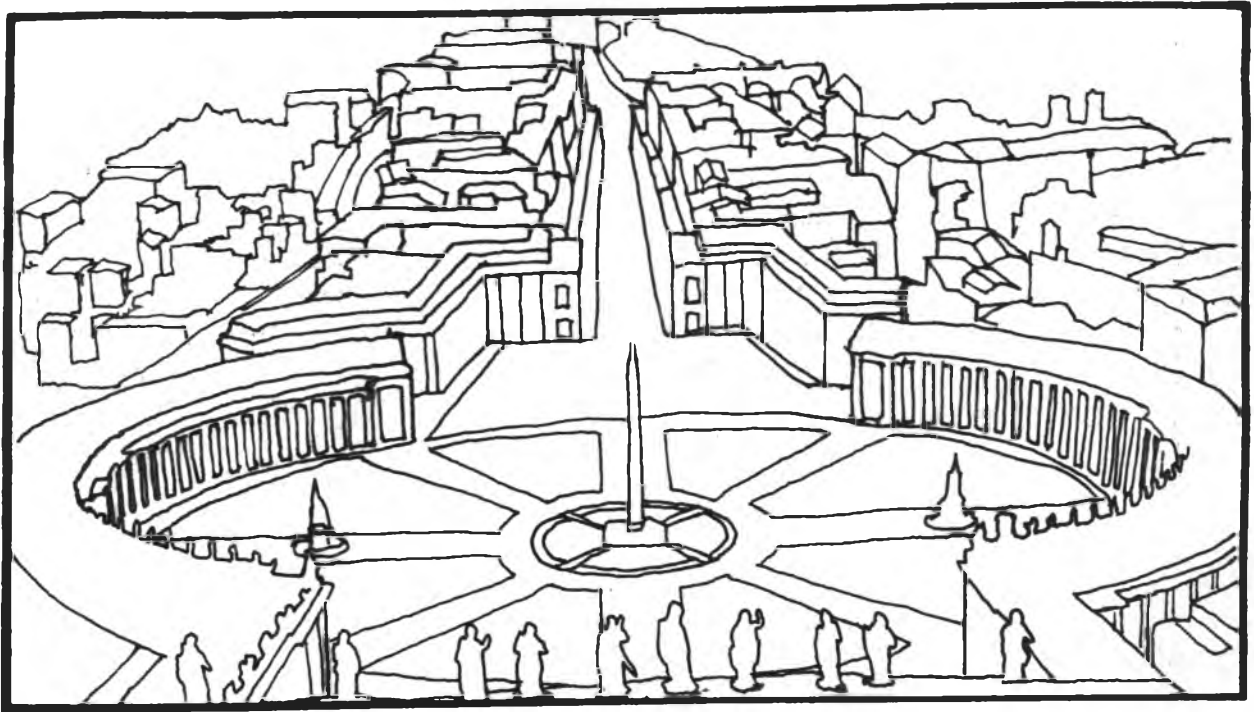
นอกจากจะพิจารณาแบ่งที่ว่างตามการรับรู้ทัศนภาพเป็นที่ว่างขอบแข็ง และที่ว่างขอบนุ่มแล้ว ยังสามารถแบ่งที่ว่างในเมืองตามลักษณะกายภาพได้เป็นพื้นที่ที่มีสิ่งปลูกสร้างและพื้นที่ร่อง ถ้าหากแบ่งตามการใช้สอยทางสังคมแบ่งออกได้เป็น พื้นที่ร่องส่วนบุคคลและพื้นที่สาธารณะ (Saalman, 1968:28)

เมื่อพิจารณาถึงที่ว่างของเมืองที่ประสบความสำเร็จโดยหน้าที่ของมันแล้ว มีสิ่งที่น่าสังเกต 3 ประการ คือ (1) กรอบโครงสร้าง 3 มิติ (2) รูปแบบ 2 มิติ (3) การวางตำแหน่งของวัตถุในที่ว่าง นั้น

กรอบโครงสร้าง 3 มิติ จะบอกให้ทราบถึงขอบเขตของที่ว่าง ระดับของการปิดล้อม การเปิดร่อง พื้นผิวของส่วนประกอบที่ทำให้ภาพพจน์สำคัญต่อลักษณะของที่ว่าง ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อที่ในแนวตั้งและแนวระนาบ

ขนาดของกำแพงที่มีสัดส่วนสัมพันธ์กับสัดส่วนของมนุษย์ และช่องทางที่กรอบขอบเขตพบกับพื้นระนาบก็เป็นปัจจัยสำคัญในลักษณะของกรอบโครงสร้าง 3 มิติ

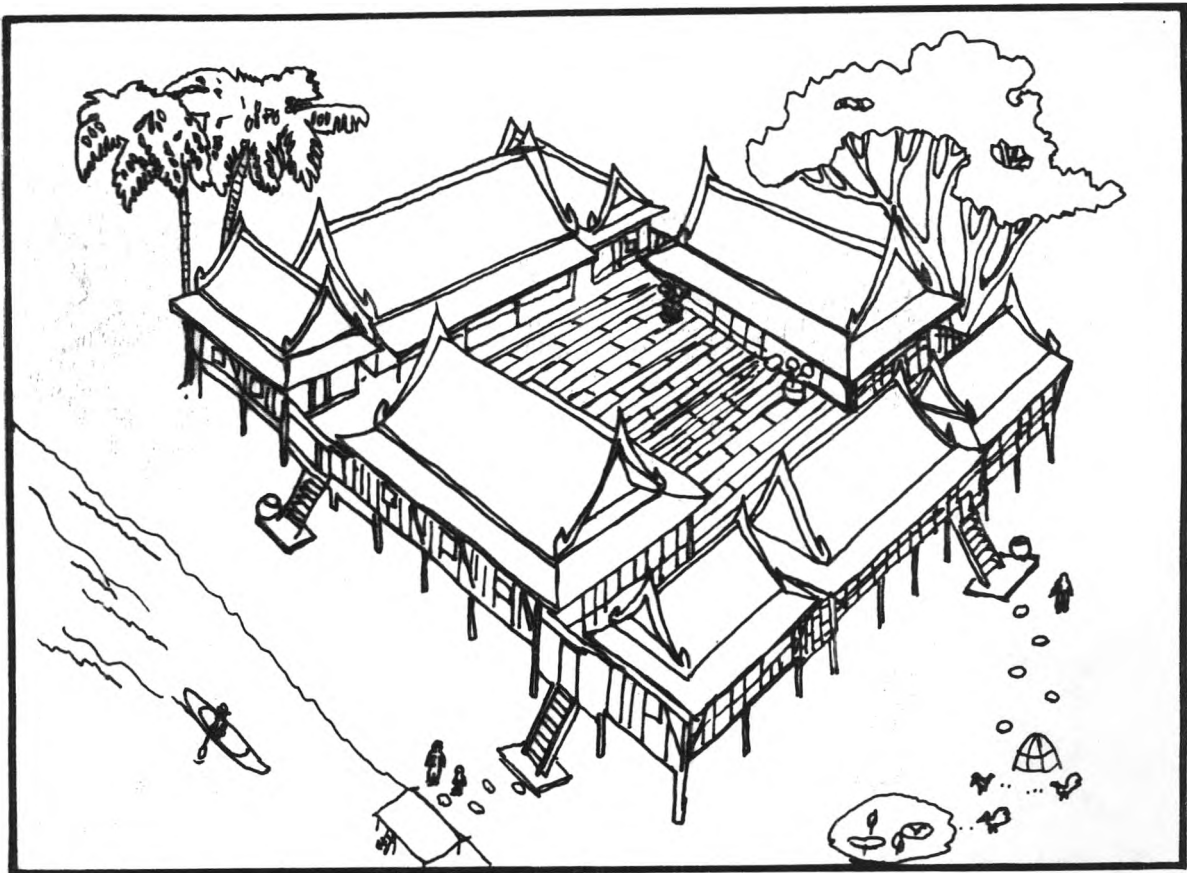
รูปแบบ 2 มิติ จะบอกให้ทราบถึงการให้คุณค่าและศิลปะโดยรอบ (articulation) ของพื้นระนาบ เช่น เนื้อวัสดุ พื้นผิว และส่วนประกอบวัสดุ การวางตำแหน่งของวัตถุในที่ว่างอย่างเช่น ปฏิมากรรม น้ำพุ สระน้ำ และต้นไม้จะช่วยเน้นหรือเป็นจุดเด่นที่ทำให้เราสามารถจดจำที่ว่างได้ วัตถุจะบ่งชี้จุดศูนย์กลางและความสำคัญของที่ว่าง ส่วนสำคัญที่สุดขององค์ประกอบทั้งหมดคือ กิจกรรมของมนุษย์ได้เข้ามาใช้สอยที่ว่างทำให้ที่ว่างนั้นมีชีวิตชีวาขึ้นมา (Trancik, 1986:60-96)

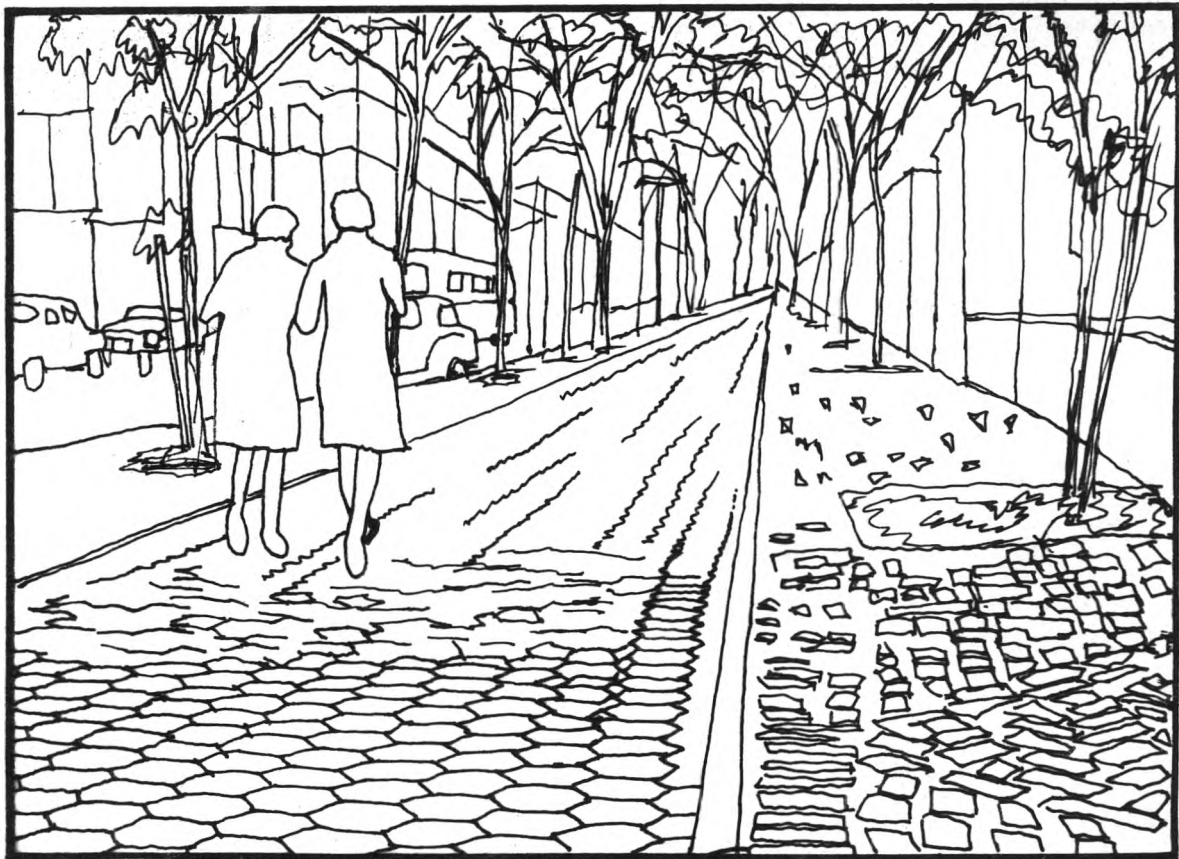
จัตุรัสกลางเมือง (ลานโล่งหน้าโบสถ์เซนต์ปีเตอร์ โรม, อิตาลี)

ที่สาธารณะกลางชุมชน / ที่สาธารณะของท้องถิ่น

ลานล่วนบุคคล (ชานเรือนไทย)

ทางเดินเท้า

ภาพที่ 2-2 ประเภทของที่วางในเมืองที่ล้ำคณ

2.3.3 ความรู้สึกที่มีต่อที่ว่าง

ความรู้สึกที่มีต่อที่ว่าง เป็นสิ่งสำคัญที่ควรต้องนำมาพิจารณาในทางสุนทรียภาพของเมือง ดังนี้คือ

ที่ว่างของเมืองในทัศนนิยมของชาวตะวันตก มักจะเป็นที่ว่างที่มีตัวปิดล้อมอย่างสามมิติ เช่น จัตุรัสเซนต์มาร์ค เวนิส (St. Mark's Square, Venice) ที่อิตาลี ลานร่ำงขนาดใหญ่รูปกลมด้านหน้าของโบสถ์เซนต์ปีเตอร์ (St. Peter's) ที่กรุงโรม จัตุรัสทราฟัลการ์ (Trafalgar Square) ในกรุงลอนดอน ซึ่งที่ว่างเหล่านี้เป็นแหล่งรวมการเกิดกิจกรรมต่างๆ เช่น การชุมนุมฟังคำปราศรัย ที่นัดหมายพบปะกัน ความรู้สึกซึ่งมีต่อที่ว่างในอากาศบริเวณเหล่านี้ของชาวตะวันตกจึงเป็นความรู้สึกในแง่ของการปิดล้อมอย่างสามมิติ

ทัศนะทางซีกโลกตะวันออกในเรื่องที่ว่างเป็นไปในทางตรงกันข้าม เช่น ในการรู้สึกของชาวญี่ปุ่นต่อที่ว่างอากาศ คำอธิบายที่ดีที่สุดคือ ความสำนึกที่มีต่อสถานที่ (place) มิใช่ในแง่ความรู้สึกที่เป็นปิดล้อมโดยสิ้นเชิงอย่างสามมิติ ถ้าเอาความตามนี้ความรู้สึกของชาวตะวันออกต่อที่ว่างอากาศก็คือที่ประกอบกรรมมากกว่าที่บังเกิดกิจกรรม (อนุวิทย์ เจริญสุภกุล, 2513:50)

ส่วนของไทยเราที่ทัศนะในความรู้สึกของการครอบครองที่ว่างทางด้านรูปลักษณะสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบ ปรากฏเป็นเอกลักษณ์ารูปลักษณะของความสงบนิ่ง ความเบา และการลอยตัว (มหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2527:94) เช่น ลานวัดและโบสถ์ ลานร่ำงและเรือนไทย ซึ่งพื้นที่ว่างให้ความเป็นส่วนตัวทำให้มีความรู้สึกสงบนิ่ง ส่วนสิ่งก่อสร้างคือโบสถ์วิหาร หรือเรือนไทย มีลักษณะสมดุลย์ช่วยขาในการครอบครองที่ว่างช่วยเน้นความรู้สึกสงบนิ่งที่เกิดจากการมองเห็น หลังคามียอดแหลมเสียดแทงเข้าไปครอบครองที่ว่างในอากาศให้ความรู้สึกเบาและลอยตัว

ในเมืองสมัยปัจจุบันคตินิยมเกี่ยวกับที่ว่างเปลี่ยนไป เช่นในงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ซึ่งรับอิทธิพลมาจากแนวความคิด Functionalism และ Organic Movement คตินิยมแรกคือ Functionalism เริ่มในสหรัฐอเมริกาที่ชิคาโกในปี ค.ศ. 1880-1890 แต่กลับไปมีบทบาทอย่างมากในยุโรป อดฮ์

ริเริ่มแนวความคิดนี้คือ เลอคอร์บูซีเอ (Le Corbusier) ส่วน Organic Movement นั้นผู้ริเริ่มคือ แฟรงค์ ลอย ไรท์ (Frank Lloyd Wright) คตินิยมทั้งสองชนิดใช้หลักาใหญ่อันเดียวกันคือ การใช้แปลนเปิด (Open plan) เพียงแต่ว่าเป็นแปลนเปิดที่มีแนวทางการออกแบบไปคนละลักษณะเท่านั้น แปลนเปิดในที่นี้หมายถึงการที่ผนังทั้งภายในภายนอกในไม่ได้อมีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงสร้างของอาคารอีกต่อไป สามารถจะหาที่อยู่ยืดหยุ่นตามความต้องการของประโยชน์ใช้สอยได้โดยไม่ต้องอยู่ใต้อิทธิพลใดๆ ของโครงสร้าง การเริ่มใช้หน้าต่างขนาดใหญ่ หรือผนังกระจกทำให้เกิดความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดของภายในและภายนอก (interior and exterior space)

Functionalism ของเลอคอร์บูซีเอ มีแนวทางการออกแบบที่ยึดถืออย่างมั่นคงตามประโยชน์สอยและเหตุผล ส่วน Organic Movement ของแฟรงค์ ลอย ไรท์ นั้นตั้งบนรากฐานของประโยชน์ใช้สอยแต่มองในแง่ทาง จิตวิทยา และสังคมด้วย ความรู้สึกที่มีต่อที่ว่างของเมืองสมัยปัจจุบันจึงไม่ใช้เป็นเพียงการปิดล้อมของผนังหรือรูปทรงที่มีมิติของอาคารอย่างที่เคยเป็นมา แต่ต้องมองถึงความต่อเนื่องและการเชื่อมโยงระหว่างภายในและภายนอกอาคารด้วย

อาจจะกล่าวได้ว่าปัจจัยหลักในงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่คือการแต่งพื้นที่ว่างขึ้นมา ด้วยการมองที่ว่างซึ่งเป็นอนุพรรณอันแห่งของรูปธรรม กล่าวคือ เป็นสิ่งที่มีรูปมวลนั่นเอง ยกตัวอย่างเช่นในการอ้างว่า "เติมไปด้วยที่ว่าง" ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าเติมนั้นไม่ใช่ว่าง และว่างจึงไม่อาจเติมได้ในขณะเดียวกัน จุดเริ่มต้นของแนวปรัชญานี้ย้อนกลับไปถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศเยอรมัน ซึ่งถือว่ที่ว่างนั้นคือแก่นวิญญาณของสถาปัตยกรรม อีกทั้งที่ว่างยังเป็นสื่อในการพรรณนาถึงคุณสมบัติและการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมต่างๆ ด้วย

แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ว่าเมืองใหญ่ๆ ทุกวันนี้จะหาสถาปัตยกรรมที่มีที่ว่างภายนอกอาคารมีคุณค่าและสัมพันธ์กับอาคารอย่างกลมกลืนได้น้อยนัก ประเด็นนี้นับเป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งของแนวทางแบบเฉพาะกรณี กล่าวคือการมองที่ว่างเป็นวัตถุที่มีมวลรูป และมองมวลรูปเป็นที่ว่าง โดยกลับนับกันตามทฤษฎีจิตวิทยา เกสทอลท์ว่าด้วย "วัตถุเทียบกับพื้น" ที่นักออกแบบสมัยใหม่ (modernist) นิยมมาใช้ แต่ให้ความสนใจกับวัตถุมากเกินไปจนมองข้ามส่วนของที่ว่างที่นับได้ว่า

เป็นเชื่อวิญาณของการเชื่อมต่อความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุเหล่านั้น ทั้งนี้คงเนื่อง จากเหตุที่นักออกแบบไม่เข้าใจและไม่สนใจในเรื่องสภาพกรณีของความเป็นเมือง นั้นเอง (เด่น วาสิกศิริ, 2527:96,100)

2.4 ทัศนภาพ (Townscape)

ถ้าเราเดินทางไปเมืองใดเมืองหนึ่งซึ่งไม่เคยไปมาก่อน สิ่งที่เรามองเห็นแล้วรับรู้จดจำได้คือ ลักษณะของสถาปัตยกรรม อาคาร บ้านเรือน สิ่งก่อสร้าง ถนนหนทาง ตลอดจนสถานที่ในเมืองที่มีลักษณะเด่นชัด (Genius loci) ในเมืองที่เราอาศัยอยู่เราได้มองเห็นภาพของสิ่งต่างๆ ในเมืองอยู่ทุกวัน มีคำถามที่น่าสนใจคือ ลักษณะรูปทรง ขนาดของอาคารและสถานที่แวดล้อม มีทัศนียภาพที่น่าพึงพอใจหรือไม่ (Burke, 1976:2-15) ตามที่จริงแล้วตัวอาคาร บ้านเรือนที่ปรากฏให้เราเห็นเป็นพัฒนาการของรูปแบบที่มีมาตั้งแต่อดีต ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของสภาพภูมิศาสตร์ วัสดุก่อสร้างที่หาได้ เหตุผลทางความเชื่อ ความต้องการในการดำรงชีวิต จนกระทั่งปัจจุบันนี้ปัจจัยที่มีอิทธิพลสำคัญคือ การเพิ่มขึ้นของประชากร การเพิ่มขึ้นของรถยนต์ส่วนบุคคล และเทคโนโลยีในการก่อสร้าง ทำให้ทัศนภาพของเมืองละลันตาด้วยอาคารสูงและถนนหนทาง

ถ้าเรามองย้อนกลับไปในอดีตของซีกโลกตะวันตก นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่มักจะเริ่มต้นด้วยสถาปัตยกรรมอียิปต์ที่มีรูปทรง (Form) เรียบง่ายตรงไปตรงมา และไม่มี การเปลี่ยนแปลงมากนักในระยะเวลายาวนาน จากนั้นก็ติดตามด้วยการก่อสร้างวิหารของกรีกที่พัฒนาขึ้นมาสู่ระดับสูงสุดระดับหนึ่ง ุดยการออกแบบจากมุมมอง (Visual Design) ทำให้อาคารมีส่วนที่แลดูสมดุลสวยงาม แล้วก็มาถึงสมัยจักรวรรดิโรมันเรื่องอำนาจ สถาปัตยกรรมในยุคนี้ก็ยังใหญ่ มหาวิหารซับซ้อนและมีนาประ เภทอันสะท้อนถึงเทคนิคในการก่อสร้าง วิถีทาง การดำรงชีวิตและสังคมที่ซับซ้อนขึ้น จนกระทั่งถึงยุคกลางอันเป็น "ยุคแห่งศรัทธา" ที่บรรดาช่างทั้งหลายได้ก่อสร้างมหาวิหารโรติกสูง เสียดฟ้าตลอดจนบ่อมปราการปราสาทอันมั่นคงแข็งแรง แล้วในที่สุดก็มาถึงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการที่คน

วนสมัย เรอเนซองส์หันกลับไปหาคลาสสิกเพื่อเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมของยุคอันยิ่งใหญ่ที่สุดยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์

ทางด้านซีกโลกตะวันออกในอดีตทัศนภาพของบ้านเมืองมีจุดเด่นชัดที่วัดและวัง เป็นการก่อสร้างด้วยคตินิยมและความเชื่อทางศาสนาซึ่งแตกต่างไปจากซีกโลกตะวันตกที่ก่อสร้างโดยพิจารณาจากเทคนิคการออกแบบและสัดส่วนที่แลดูสวยงามเป็นสามมิติ พระราชวังในปักกิ่งก็ดี พังราชวังหลวงนครเวียงจันทน์ก็ดี แม้กระทั่งนครวัด จัดเป็นผังสถาปัตยกรรมตะวันออกขนาดใหญ่ ล้วนมีการนำไปสู่อยู่ในเส้นแกนเดียว ไม่มี ความประสงค้ำให้ เห็นเป็นสามมิติของทัศนภาพ ความแตกต่างที่เกิดขึ้นอยู่ในระนาบเดียวแต่ขยายออกไปหรือลดลงในทางนอนและทางตั้ง การเคลื่อนที่เข้าไปหาจึงมีผลต่างกับงานผังอาคารของทางตะวันตก ผลการมองเห็น ณ จุดใดจุดหนึ่งมักจะมีค่าสมบูรณ์ในตัวมันเองมากกว่าการมองเห็นเคลื่อนที่ต่อเนื่องตลอดไปอย่างทางตะวันตก (อนุวิทย์ เจริญสุภกุล , 2513:51-52)

ของไทยเรารูปลักษณะของชุมชนและเมืองมีเอกลักษณ์เฉพาะมาในอดีตซึ่งสามารถสร้างภาพรวมที่น่าประทับใจ ในเมืองสำคัญในอดีตเราจะพบว่าในชุมชนย่อยที่เป็นตำบลหรือ "บาง" นั้นจะมีวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่เกือบทุกแห่ง ดังนั้นเมื่อมีชุมชนอยู่มากมายภูมิทัศน์ของวัดหลายวัดที่มีความเด่นใกล้เคียงกันและเป็นสถาปัตยกรรมอันมีเอกลักษณ์ของไทยอยู่แล้ว ก็จะสร้างภาพรวมของเมืองให้เกิดเป็นรูปลักษณะเมืองของไทยโดยเฉพาะ ลักษณะของสังคมไทยที่ผูกพันศรัทธากับพุทธศาสนา เป็นปัจจัยทำให้เกิดเอกลักษณ์ไทยทางกายภาพในเมืองและชุมชนอย่างชัดเจน นอกนั้นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติแวดล้อมอื่นๆ ก็ยังช่วยทำให้เกิดเอกลักษณ์ไทยในเมืองและชุมชนในอดีตด้วยลักษณะการกำหนดผังเมืองที่ให้ความสำคัญเมืองและคลองที่ต่อเชื่อมอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติเดิมที่เป็นลำน้ำ เป็นระบบในการสัญจรหลักของเมืองและชุมชน รวมทั้งสามารถใช้ประโยชน์ในการระบายน้ำตามสภาพที่เมืองของไทยเป็น "เมืองอยู่กับน้ำ" มาโดยตลอด (มหาวิทยาลัยศิลปากร , คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ , 2527:96)

เมืองยุคปัจจุบันมีการเคลื่อนไหวของทัศนคติในการออกแบบยุคใหม่ (Modern movement) เน้นความสำคัญของความงามที่บริสุทธิ์จากรูปทรงทางเรขาคณิต ซึ่งมีต้นกำเนิดจากแนวความคิดพวกคิวบิสต์เช่น พिकासโซ่ และเริ่มมี

อิทธิพลต่อการออกแบบสนองการสถาปัตยกรรมทั่วโลก ตามแนวความคิดที่ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมควรเรียบง่ายจึงจะเป็นสากล ประมาณ ค.ศ. 1920 มาจนประมาณ ค.ศ. 1960-1965 จัดว่าอยู่ในความครอบงำของลักษณะสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ซึ่งยึดหลักการออกแบบตามประโยชน์ใช้สอยการเน้นสัจจะของโครงสร้างวัสดุการก่อสร้าง ความเรียบง่าย และการออกแบบที่ผ่านการวิเคราะห์ระบบต่างๆ ให้เข้ากันอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น เน้นการใช้ขนาดวัสดุและขนาดอาคาร เน้นระบบประสาททางพิกัด ส่วนวัสดุก็ต้องแสดงออกลักษณะแท้จริง อาคารเป็นกล่องจะรู้สึกว่ายืดหยุ่นและปรับการใช้งานได้ การออกแบบให้พื้นที่ว่างไหลต่อเนื่องได้และการใช้พื้นที่ได้เอนกประสงค์เป็นการออกแบบที่แสดงคุณค่าให้เห็นเป็นต้น อดจะสังเกตเห็นว่าอาคารต่างๆ ที่สร้างขึ้น ใหม่ว่าจะเป็นศูนย์การค้า ธนาคาร อาคารพักอาศัย โรงเรียน ฯลฯ จะสร้างสรรค์ตามแนวที่เน้นสัจจะของการใช้สอยโครงสร้าง การใช้กระจกให้เรียบง่าย แต่ในช่วงระยะสามสิบปีที่ผ่านมามีความเคลื่อนไหวในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมตะวันตกเริ่มเปลี่ยนแปลง เริ่มมีการให้เหตุผลที่คัดค้านกับแนวความคิดเดิม ออกเป็นความเคลื่อนไหวใหม่ (Post modern) โดยสถาปนิกบางกลุ่มมีความเห็นว่าสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern) รั้งใช้มวลชนไม่ได้ประชาชนไม่สามารถเข้าใจงานสถาปัตยกรรมได้ทุกคน ควรดึงสถาปัตยกรรมมาให้ใกล้ผู้ใช้งานทางจิตวิทยามากกว่านี้ กลุ่มแนวความคิดนี้มีความเห็นว่าความเคลื่อนไหวของงานสถาปัตยกรรมก็เหมือนความเคลื่อนไหวของศิลปะอื่นๆ เช่น ดนตรี วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ไม่ได้มีเฉพาะแต่คลาสสิกเท่านั้น ดนตรีและศิลปะอื่น ๆ มีความเคลื่อนไหวหลายๆ กลุ่ม ดนตรีประเภทป๊อป (popular music) ศิลปะประเภทป๊อป (pop Art) อาจเข้าถึงประชาชนบางกลุ่มได้อย่างดี ความรู้สึกทางสุนทรีย์ของผู้คนทั่วไปไม่ได้อยู่ในระดับเดียวกัน ทั้งนี้เพราะของเขตของความรู้สึกทางสุนทรีย์จะขึ้นกับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล คนที่มีประสบการณ์ต่อสภาพแวดล้อมและสังคมต่างกันจะมีความรับรู้ทางสุนทรีย์ต่างกัน ดังนั้นสถาปัตยกรรมไม่จำเป็นต้องเดินตามกฎเกณฑ์ของการใช้สอยเสมอไป (อรศิริ ปาณินท์. 2528ข : 101)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 จึงเป็นศตวรรษแห่งการฟื้นฟู (Revivals) ของรูปแบบ (Style) ต่างๆ ในอดีตอย่างไม่มีการยับยั้งชั่งใจ ทั้งสภาพของเมืองเป็นกระจกเงาที่สะท้อนให้เห็นถึงสถานะของสังคมที่ผันแปรเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสะท้อนให้เห็นถึงความคิดอ่านอุดมการณ์และปรัชญาใหม่ ๆ วิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ การนำเอาเทคนิควิทยาการก่อสร้างใหม่ ๆ ที่ก้าวหน้ารวมทั้งวัสดุก่อสร้างใหม่ๆ เช่น เหล็ก กระจกแผ่น มาใช้ทำให้เกิดแนวทางใหม่ อันเป็น Spirit แห่งยุคอุตสาหกรรมโดยแท้ (วิจิตร เจริญภัทร์, 2526:10)

2.4.1 องค์ประกอบของทัศนภาพ

ในการมองภาพหรือวัตถุสิ่งใดนั้นขึ้นอยู่กับระยะทางและขนาดของวัตถุ นั้นเป็นสำคัญ เราสามารถจะแลเห็นคนได้ในระยะ 4,000 ฟุต (1,200 เมตร) จดจำได้ว่าเป็นผู้ใดในระยะ 80 ฟุต (24 เมตร) สามารถจะเห็นใบหน้าได้ชัดเจนในระยะ 45 ฟุต (13.5 เมตร) เมื่อเข้ามาในระยะ 3-10 ฟุตก็เห็นได้ถนัดชัดเจนยิ่งขึ้น

การมองวัตถุได้ชัดเจนนอกจากขึ้นกับระยะทางแล้วยังขึ้นกับมุมมอง และการใช้เวลาองได้ช้าหรือเร็ว ถ้าเราอยู่ใกล้อาคารหรือวัตถุใหญ่ ๆ อย่าง ใกล้ชิด วัตถุนั้นคงจะออกมามั่งงามในสายตาของเรา แต่ถ้าเราอยู่ในระยะไกลพอประมาณ ก็คงจะแลเห็นสัดส่วนของวัตถุรวมทั้งสิ่งอื่นที่ประกอบอยู่ข้างเคียง ในขณะที่เรากำลังเคลื่อนที่การมองเห็นจะเปลี่ยนไป บรรยากาศและท่วงท่าของ วัตถุรอบตัวเรานั้นจะเป็นภาพที่เรามองเห็นรวมทั้งภาพอาคารต่างๆ ก็ จะปรากฏแก่สายตาในลักษณะรูป เฉพาะและรูปต่อเนื่องจะปรากฏความแตกต่างใน ส่วนที่เด่นชัด หรือภาพที่ตัดกันซึ่งเรามองเห็นในช่วงระยะเวลาที่นานพอ (เอ็ดมอนด์สันต์ 2518:29,45) ในทัศนภาพของเมืองรูปเฉพาะและรูปต่อเนื่องจะต้องมีองค์ประกอบที่เหมาะสมจึงจะให้ภาพที่แลดูงดงาม

ทัศนภาพของ เมืองมีองค์ประกอบที่ควรพิจารณาด้านสุนทรีย์ดังนี้คือ

(Whittick, 1974:15-24)

1. วิวมุมกว้าง (The Panorama)
2. ตัวปิดล้อม (The Enclosure)
3. ถนน
4. ความสัมพันธ์ระหว่างอุปกรณ์ประกอบถนนในที่ว่าง

- **วิวมุมกว้าง** มีเส้นขอบฟ้าเป็นพื้นฐานสำคัญ เส้นขอบฟ้าคือส่วนฉากหลังของเส้นรอบนอกของอาคารและต้นไม้ ซึ่งมองเห็นเป็นความลึกหรือเห็นเป็นทัศนียภาพและบรรยากาศเป็นตัวประกอบอีกอันหนึ่ง อาคารสูง ๆ ในเมืองมักจะเป็นตัวก่อให้เกิดปัญหาทางสุนทรียภาพของเมืองในปัจจุบัน ในทางปฏิบัติเราควรตั้งคำถามว่ามีปัจจัยอันใดบ้างที่จะช่วยให้อันแลดูดีได้ ทั้งนี้เนื่องจากอาคารเหล่านี้ถ้าไม่เป็นที่ยอมรับกันในด้านการค้าก็เป็นที่ยอมรับกันในทางสังคม มีหลักฐานหรือร่องรอยหลายประการที่พอจะนำมากล่าวอ้าง เพื่อชี้ให้เห็นได้ว่า ความเอาใจใส่ในหลักการแห่ง "อินทรีย์เอกภาพ" (Organic Unity) จะช่วยส่งผลให้อยู่ในขั้นที่พอใจได้ หมายความว่าแต่ละส่วนขององค์ประกอบโดยลักษณะจำเพาะของมันจะแสดงถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อส่วนรวมทั้งหมดและกับส่วนขององค์ประกอบอื่นๆ ดังเช่นที่เราได้พบเห็นในธรรมชาติทั่วไป ถ้าตึกสูงหลายๆ หลังถูกจับรวมกลุ่มกันให้ได้จังหวะสัมพันธ์กันผลลัพธ์ที่ออกมาก็อาจก่อให้เกิดความบิดทางสุนทรีย์ได้ แต่ถ้าตึกสูงเหล่านี้ถูกจับวางลงไปโดยไม่มีความสัมพันธ์กันเลย ผลลัพธ์ที่ออกมาอาจจะเป็นไปในทางที่ปวดร้าวเป็นอันมาก อาคารสูงที่เหมาะสมจะเป็นสัญลักษณ์ของเมืองและเป็นสิ่งบอกทิศทางของเมือง คนที่เดินทางอยู่ภายในเมืองโดยที่ยังไม่คุ้นเคยทางมากนักสามารถเดินได้โดยสะดวกโดยการสังเกตทิศทาง การเดินทางจากอาคารสูงที่โดดเด่นเหล่านั้น

- **ตัวปิดล้อม** รูปร่างที่สำคัญของตัวปิดล้อมเกิดขึ้นมาจากอภิมหาวิหารกรีกและפורรัมของโรมัน ตัวปิดล้อมที่วิวัฒนาการเป็นผลสำเร็จในแง่สุนทรียภาพในอิตาลียุคกลางและในเปียสซาของยุคเรอเนซองส์ หลักสำคัญของเปียสซาส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องของนิกายทางศาสนาโดยมีโบสถ์หรือวิหารเป็นตัวเด่น หรือมีฉนวนนั้นก็จะ เป็นศูนย์กลางการปกครองโดยมีศาลาเทศบาลเป็นตัวเด่น เปียสซาซึ่งใช้ในงานกิจการทางศาสนาและการชุมนุมทางการเมืองจึงต้องเปิดใจกลางให้โปร่งว่าง และอาจจัดอนุสาวรีย์หรือน้ำพุไว้ด้านข้างหรือมุมใดมุมหนึ่ง ในเปียสซาที่ได้ผลทาง

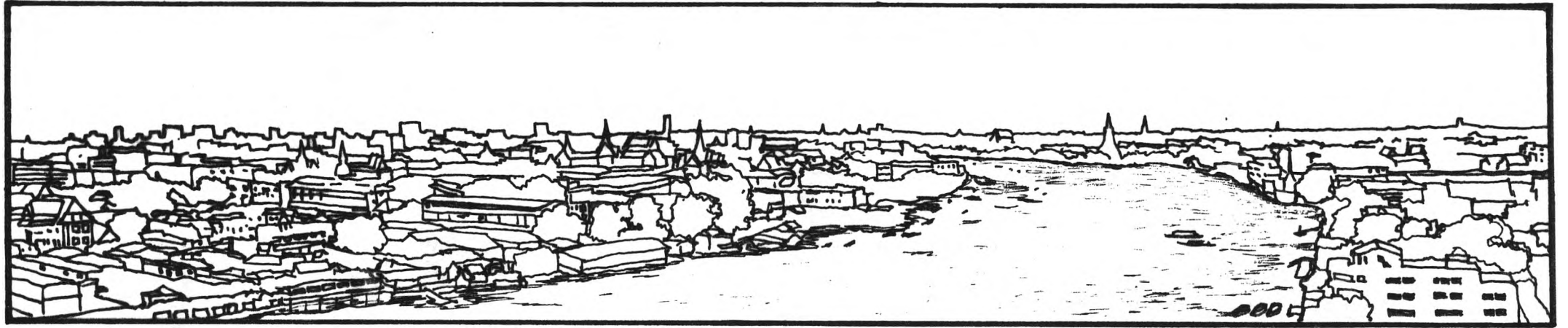
สุนทรียภาพความรู้สึกรู้สึกของเนื้อที่จะเป็นไปในลักษณะกระตุ้นให้เกิดความปิติ ก็จะต้องใหญ่พอที่จะทำให้เกิดความรู้สึกเช่นนั้น แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องเล็กพอที่จะทำให้เกิดความรู้สึกปิดล้อมด้วย ตัวสถาปัตยกรรมที่ปิดล้อมอยู่นั้นจะต้องกลมกลืนกับเส้นขอบฟ้าได้เป็นอย่างดี และควรมีสิ่งเด่นเพียงอันเดียว

ส่วนการปิดล้อมสายตาที่เกิดจากอาคารสถาปัตยกรรมที่เราพบเห็นกัน ครอบคลุมไปในตัวเมือง ถ้าพิจารณาจากการมองวัตถุที่ตั้งขวางสายตาในด้านของ ความสูงโดยกำหนดมุมมองแล้วอาจสรุปได้ว่า ถ้าวัตถุที่มองทาบมุมกับเส้นระดับตา ตั้งแต่ 45° ขึ้นไป ผู้มองจะเกิดความรู้สึกปิดล้อมอย่างเต็มที่ ถ้าวัตถุที่มองทาบมุมกับเส้นระดับตา 30° ผู้มองจะเกิดความรู้สึกปิดล้อมปานกลาง ถ้าวัตถุที่มองทาบมุมกับเส้นระดับสายตาตั้งแต่ 18° ขึ้นไปผู้มองจะเริ่มเกิดความรู้สึกปิดล้อม และถ้าวัตถุที่มองทาบมุมกับเส้นระดับสายตาต่ำกว่า 14° วัตถุที่มองจะเป็นเพียงเส้นขอบฟ้าของทัศนียภาพระยะไกลเท่านั้น (Golledge and King, 1978)

- ถนน เป็นส่วนสำคัญในชีวิตประจำวันของประชาชน ชาวเมืองมักจะใช้ถนนในกิจกรรมประจำวัน เช่น การเดินทาง การซื้อขายสินค้า การพบปะกับเพื่อนฝูงและญาติมิตร การเรียนรู้ชีวิตสังคม แม้ว่าปัจจุบันถนนบางสายได้กลายเป็นสถานที่ที่ถูกจับจองส่วนบุคคลอันรบกวนสิทธิในการใช้ ในการเข้าถึงของคนรอบทั่วไป แต่ถนนที่ดีก็คือถนนสาธารณะที่มีความหมายต่อประชาชน เชิญชวนให้มีการใช้ มีทัศนียภาพงดงาม และได้รับความใส่ใจจากผู้ใช้ถนน (Moudon, 1987:23)

ความน่าสนใจทางสุนทรียภาพของถนนอยู่ที่เนื้อที่อันเกิดจากทัศนียภาพหรือช่องวิว (Vista) ของถนนและลักษณะของอาคารที่ขนาบทั้งสองข้าง จากการทดลองด้านความรู้สึกพบว่าความปิติทางสุนทรียจะเกิดขึ้นเมื่อความสัมพันธ์ระหว่าง ความสูงของอาคารที่ขนาบข้างกับความกว้างของถนนอยู่ในเกณฑ์ที่เหมาะสม

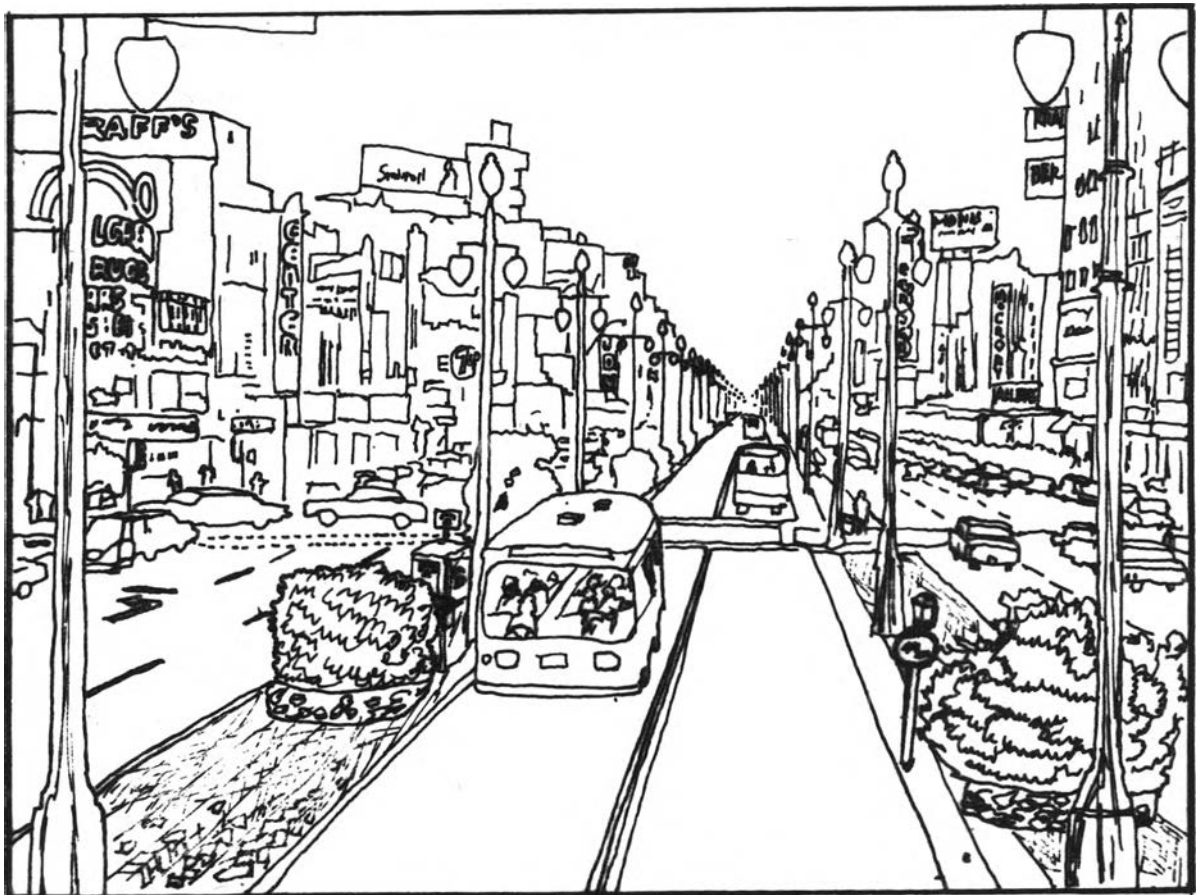
- **อุปกรณ์ประกอบถนน** เป็นเครื่องประกอบในการบริการสาธารณะ ซึ่งตั้งอยู่ทั่วไปในเมือง เช่น โคมไฟฟ้าแสงสว่าง เครื่องหมายจราจร ตู้โทรศัพท์สาธารณะ เหล่านี้ก่อให้เกิดความงามเมื่อมองดู หลักการสำคัญคือ การจัดให้อุปกรณ์เป็นส่วนย่อยหรือส่วนประกอบส่วนหนึ่งของลักษณะเฉพาะของเนื้อที่หรือบริเวณที่อุปกรณ์เหล่านั้นตั้งอยู่ให้มากที่สุด

ภาพที่ 2-3 วิมมกว้างของเมือง

ภาพที่ 2-4 ตัวปิดล้อม

ภาพที่ 2-5 ถนนและตึกสูงประกอบถนน

2.4.2 ความรู้สึกในความงามที่เกิดจากทัศนภาพ

ถ้าหากจะกล่าวถึงความรู้สึกที่เกิดทัศนภาพแล้ว อาจจะกล่าวได้ว่า ความรู้สึกที่เกิดจากทัศนภาพมีหลายระดับตั้งแต่วัตถุสิ่งของเล็กๆ ไปจนถึงถนนหนทาง อาคารบ้านเรือน แม้กระทั่งเส้นขอบฟ้าของเมือง แต่ในระดับของเมือง ความสนใจในทางทัศนภาพนั้นคงจะต้องพิจารณา เฉพาะทัศนภาพที่คนจำนวนมากรับรู้สังเกตเห็นได้ เช่น อาคารสถาปัตยกรรมต่างๆ อย่างไรก็ตามทัศนภาพของสิ่งใดๆ ก็ตามจะมาจากองค์ประกอบพื้นฐานคือ เส้นตั้งแต่ 2 เส้นขึ้นไปทำให้เกิดมีพื้นที่ มีปริมาตร มีจังหวะ ฯลฯ ทางทัศนภาพขึ้นมา ซึ่งองค์ประกอบพื้นฐานเหล่านี้ให้ความรู้สึกที่ต่างกัน เส้นเฉียงมักจะทำให้ความรู้สึกตื่นเต้น เส้นโค้งมักจะทำให้ความรู้สึกเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหว หรือสีต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบของทัศนภาพก็จะให้ความรู้สึกต่างกัน เช่น สีแดงให้ความรู้สึกรุนแรง สีเหลืองให้ความรู้สึกอบอุ่น สีเขียวให้ความรู้สึกมีความหวังเป็นธรรมชาติ สีฟ้า - น้ำเงินให้ความรู้สึกสดชื่นแจ่มชัด ฯลฯ (Lucio-Meyer, 1973:20-24, 88-89) องค์ประกอบพื้นฐานของทัศนภาพที่ทำให้ความรู้สึกต่างๆ กันเหล่านี้มาจากสภาพแวดล้อมที่มนุษย์เรารู้สัมผัสรับรู้เรียนรู้กันมาตั้งแต่เกิด เป็นความจดจำและสามารถเป็นปฏิกิริยาตอบสนองทางความรู้สึกต่อทัศนภาพที่เรามองเห็น เรารู้สึกกลัวที่จะปีนหน้าผาเมื่อเรามองเห็นหน้าผาส่งชันเป็นแนวตั้ง เนื่องจากเราเคยชินกับการเดินบนพื้นระดับราบ เรารู้สึกอบอุ่นเมื่อมองเห็นดวงอาทิตย์ส่องแสงสีทองเหนือท้องฟ้าในยามเช้า รู้สึกสดชื่นแจ่มชัดเมื่อเห็นทะเลและขอบฟ้ากว้างไกลเป็นสีคราม

เมื่อพิจารณาด้านสุนทรียภาพแล้ว หลักในการจัดองค์ประกอบทางทัศนภาพมักจะประกอบด้วย (1) ความสมดุลย์ (2) สัดส่วน (3) ขนาด (4) สีสรร (5) วัสดุพื้นผิว (6) ความเป็นเอกภาพ (7) รูปทรง (8) ความเรียบง่าย และ (9) ความสัมพันธ์กัน โดยในประวัติศาสตร์สังคมของมนุษย์บางสังคมได้มีความพยายามคิดค้นก่อสร้างอาคารสถาปัตยกรรม โดยอาศัยหลักการจัดองค์ประกอบทางทัศนภาพดังกล่าวจนได้รูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมที่ยอมรับกันว่างดงามในสังคมนั้น ๆ เช่น สังคมของชาวยุโรปยอมรับกันว่าวิหารพาเธนอนของกรีกมีความงดงามที่สุด โดยให้หลังคามีความสูงเท่ากับ $1/4$ ของฐานจั่ว มี

ขนาดกว้าง : ยาว ประมาณ 1:1.62 ซึ่งเรียกสัดส่วนกว้าง : ยาว ดังกล่าวไว้ว่า "สัดส่วนทอง" ส่วนหลังคาบ้านแบบไทยให้มีความสูงเท่ากับ $\frac{4}{5}$ ของฐานจั่วจึงจะถือว่างดงาม (นุกูล ชมภูนิช, 2530:38) แม้กระทั่งการใช้รูปสามเหลี่ยมด้านเท่าในการกำหนดสัดส่วนภาพด้านหน้าของโบสถ์สมัยโรติก (Gothic) และโบสถ์สมัยกลาง หรือในงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ของ มีส ฟาน เดอ โรธ (Mies Van der Rohe ค.ศ. 1886-1969) ที่นำเอาผลิตผลทางอุตสาหกรรมมาใช้ เช่น เหล็กโครงสร้างขนาดต่าง ๆ กระจกแผ่นใหญ่ มาประกอบขึ้นเป็นโครงสร้างเป็นอาคารนั้น ได้เป็นที่ยอมรับกันในสหรัฐอเมริกา กล่าวกันว่าความงามที่เกิดขึ้นของอาคารนั้นเป็นการผ่านออกมาจากกระบวนการเนรมิตจากการวิเคราะห์ตรรกะตรงอย่างเพ่งจิต การพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน การชั่งถึงส่วนได้ส่วนเสียมาแล้ว และมีความมุ่งหมายให้อาคารที่ใสสะอาด โปร่งเบา ประณีต มีราศรีอย่างผู้ดี ทั้งๆ วัสดุเหล่านั้นผลิตมาจากโรงงานอุตสาหกรรมหนัก เป็นความมหัศจรรย์อาคารของมีสจึงซ่อนหลายสิ่งหลายอย่างที่ตามองไม่เห็น ต้องมองด้วยปัญญา นักเขียนตะวันตกเองก็ได้สรุปข้อใหญ่ใจความได้อย่างงดงามว่า งานงานของเขามีวิญญาณของความงามอย่างหมดจด (Naked) การแสวงหาความบริสุทธิ์แต่ประการเดียว รอคยที่เขาแสดงออกมาเป็นความกระจ่างใสด้วยเส้นตรง และผิวที่สะท้อนภาพ (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2513:28-29)

ในส่วนของการรู้สึกในความงามที่เกิดจากทัศนภาพของเมืองได้มีความพยายามที่จะวิเคราะห์ทัศนภาพของเมือง เช่น งานของสมิท (Peter F. Smith) (อ้างจาก Cresswell and Grove 1983:31-46) ได้พยายามที่จะอธิบายสุนทรียภาพทางทัศนภาพของเมืองโดยอาศัยพื้นฐานของแนวความคิดทางจิตวิทยาเกสตัลท์ (Gestalt) ที่ว่าคนเรามีความโน้มเอียงที่จะรับรู้มองเห็นภาพวัตถุว่าเป็นรูปแบบเดียวกับสิ่งที่เคยเห็นมาก่อน และอาศัยสัดส่วนทองของสถาปัตยกรรมสมัยกรีกที่ยอมรับกันว่างามมาเป็นตัวบ่งชี้ว่าทัศนภาพของเมืองงดงามหรือไม่ ซึ่งการใช้วิธีการวิเคราะห์ดังกล่าวอาจเป็นไปได้สำหรับชาวตะวันตกที่เคยชินกับการรับรู้ทัศนภาพของสถาปัตยกรรมแบบกรีก แต่สำหรับเมืองไทยเราแล้วความงามที่เกิดจากทัศนภาพของเมืองคงต้องเริ่มต้นจากความประทับใจที่มีต่อวัด ปราสาท พระราชวัง ซึ่งแสดงออกมาในภาวะของความโปร่งเบา ความ

บรรเจิด ความเป็นทิพย์ตามศรัทธาความเชื่อในพุทธศาสนา จนกระทั่งในปัจจุบัน บ้านเมืองของเรามีตึกรามบ้านช่องอาคารสถาปัตยกรรมหลากหลายรูปแบบนับไม่ถ้วน สื่อของความรู้สึกลงทางด้านความงามที่เกิดจากทัศนภาพของบ้านเมืองคงจะหนีไม่พ้นสิ่งที่เป็นพื้นฐานคือ ความสะอาด โปร่งเบา ปราณีต เรียบง่าย สัมพันธ์กลมกลืนกัน ฯลฯ

2.5 สารูปของเมือง

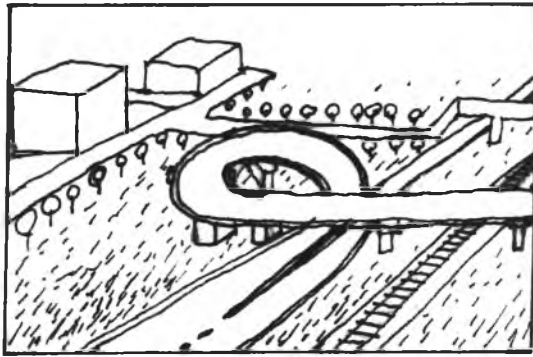
เมื่อก้าวถึงสุนทรียภาพแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับสุนทรียภาพอย่างใกล้ชิดก็คือ สารูป หรือ จินตภาพ (Image) ซึ่งก็คือสิ่งที่ปรากฏอยู่ในจิตใจของมนุษย์ เราสามารถที่จะจดจำได้ ระลึกได้หลังจากที่เราเป็นผู้รับรู้ เรียนรู้สิ่งเร้า ุคยในการเรียนรู้หรือรับรู้ นั้น สิ่งที่มีลักษณะอ้างอิงถึงลักษณะกายภาพจะทำให้เกิดการจดจำได้ง่ายกว่าสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น เมื่อพูดถึงคำว่า อาคาร-เรียน รถยนต์ ถนน ฯลฯ เราสามารถระลึกถึงได้ดีกว่าคำว่า ความสุภาพ ความมีเหตุผล ฯลฯ เนื่องจากเรามองเห็นภาพสิ่งที่เป็นวัตถุเหล่านั้นในจิตใจของเรา และถ้าสิ่งที่เป็นวัตถุได้รับการจัดระเบียบง่ายต่อการจดจำแล้ว การเกิดจินตภาพของเรา ก็จะยิ่งปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น เช่นเดียวกันในเรื่องของเมือง ถ้าอาคารบ้านเรือน ถนนหนทาง และสภาพแวดล้อมของเมือง อยู่ในสภาพที่เป็นระเบียบง่ายต่อการจดจำแล้ว การเกิดจินตภาพของเมืองต่อผู้พบเห็นก็จะปรากฏชัดเจน เช่นตัวอย่างจากการศึกษาของ ลินซ์ (Kevin Lynch) ลินซ์ได้ศึกษาผลกระทบทางทัศนภาพของเมืองที่มีต่อการรับรู้จดจำของประชาชนโดยศึกษาในคุณภาพของทัศนภาพที่เรียกว่า "ความแจ่มชัด" (legibility) ของจินตภาพ (image) (วิมลสิทธิ์ ทรยางกูร, 2526:150-160 และ Lynch, 1977)

ส่วนประกอบของจินตภาพของเมืองที่ลินซ์เรียกรวมว่า "image" นั้น ได้มาจากการวิเคราะห์ระบบมโนทัศน์ว่าเกิดจาก เอกลักษณ์ (identity) โครงสร้าง (structure) และความหมาย (meaning) เอกลักษณ์หมายถึงการที่สิ่งต่างๆ ประกอบกันเป็นเมืองต่างก็ปรากฏานลักษณะที่มีเอกภาพ ต่างเป็นสิ่งที่แยกจากกันได้โดยมีสัญญาณชี้แนะปรากฏอยู่ โครงสร้างหมายถึงความถึงความสัมพันธ์

ทางกายภาพของสิ่งต่างๆ ที่มีต่อกัน และรวมทั้งความสัมพันธ์ทางกายภาพของสิ่งต่างๆ กับผู้รับรู้ ส่วนความหมายนั้นมีความสำคัญต่อการเกิดความเข้าใจ ความหมายของสิ่งต่างๆ อาจเป็นความหมายทางการใช้สอย หรืออาจเป็นความหมายทางอารมณ์ ส่วนประกอบทั้ง 3 นี้ต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด อย่างไรก็ตามการศึกษาของลินซ์ได้ให้ความสำคัญเฉพาะส่วนที่เป็นเอกลักษณ์และโครงสร้าง ส่วนที่เป็นความหมายนั้น ลินซ์ไม่ได้ทำการศึกษาอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพราะลินซ์ได้เน้นความสำคัญของการจัดระเบียบในสภาพแวดล้อมกายภาพ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถทำให้เกิดจินตภาพได้ (imageability)

ลินซ์ทำการค้นหาจินตภาพหลายวิธีและตรวจสอบผลที่ได้จากวิธีการต่างๆ ว่ามีความสอดคล้องกันมากน้อยเพียงใด วิธีการหลักได้แก่ การทำให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองเขียนแผนที่ของเมืองอย่างคร่าวๆ ในทำนองเดียวกันกับกำลังอธิบายส่วนสำคัญ ๆ ของเมืองแก่คนแปลกหน้าที่มาจากเมืองอื่น และจากการให้ผู้สำรวจเข้าไปสำรวจเขียนแผนที่ของเมือง จากการตรวจสอบแผนที่ที่ชาวเมืองเขียนขึ้นกับแผนที่ของผู้สำรวจที่เขียนอย่างคร่าว ๆ และผลการสัมภาษณ์ทำให้ลินซ์เสนอว่า จินตภาพเมืองมีองค์ประกอบหลัก 5 ประการด้วยกันคือ

1. **เส้นทาง (Paths)** เป็นช่องทางหรือเส้นทางที่บุคคลใช้สัญจรไปมา ได้แก่ ถนน ทางเดินเท้า ทางรถไฟ ฯลฯ
2. **เส้นขอบ (Edges)** เป็นเส้นแบ่งของเขตที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเนื้อเมืองเดิม เช่น กำแพงเมือง แนวต้นไม้ที่กั้นระหว่างกลุ่มอาคารริมฝั่งแม่น้ำ ฯลฯ
3. **ย่าน (Districts)** คือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น ย่านธุรกิจ ย่านที่พักอาศัย ย่านโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ
4. **ชุมทาง (Nodes)** มักเป็นจุดรวมหรือที่เชื่อมของเส้นทาง เช่น บริเวณสี่แยก สถานีขนส่ง หรืออาจเป็นที่รวมของกิจกรรม เช่น ตลาดนัด บริเวณจัตุรัส ฯลฯ
5. **ภูมิสัญลักษณ์ (Landmarks)** เป็นวัตถุหรือสถานที่ที่สังเกตเห็นได้ง่าย เช่น หอนาฬิกา อาคารสูงที่ปรากฏตัดกับเส้นของฟ้าของเมืองอย่างเด่นชัด ยอดเขา ฯลฯ

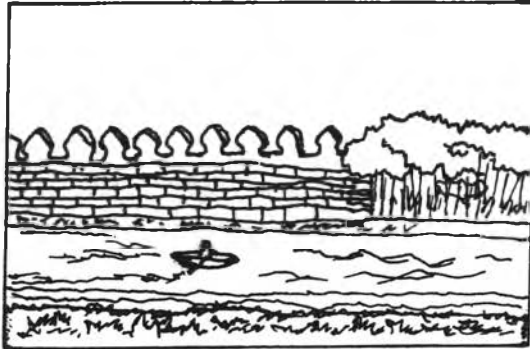

สัญลักษณ์

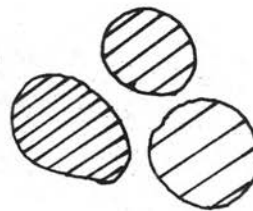
คำอธิบาย

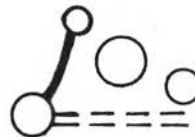
เส้นทาง

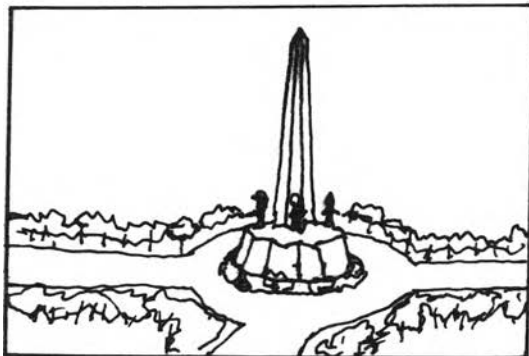
เส้นขอบ

ย่าน

ชุมทาง

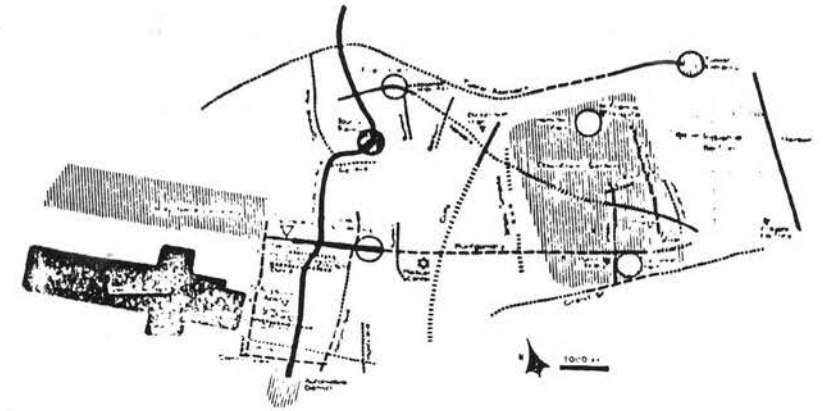
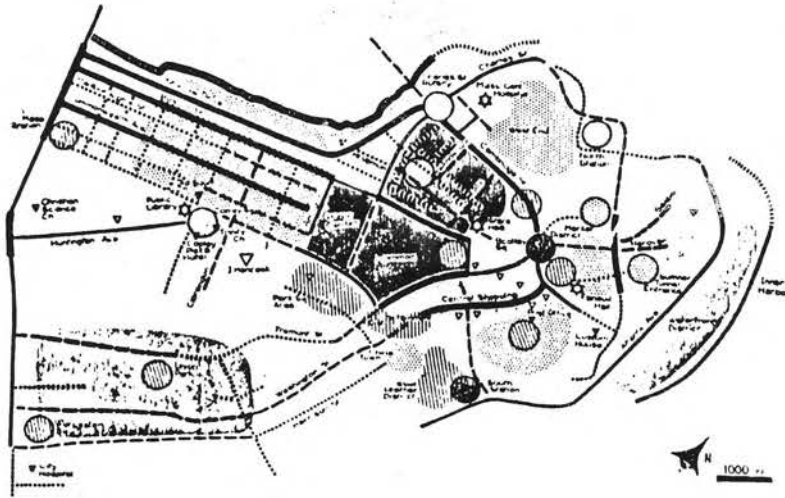
ภูมิสัญลักษณ์

ภาพที่ 2-6 องค์ประกอบหลักของผังเมือง

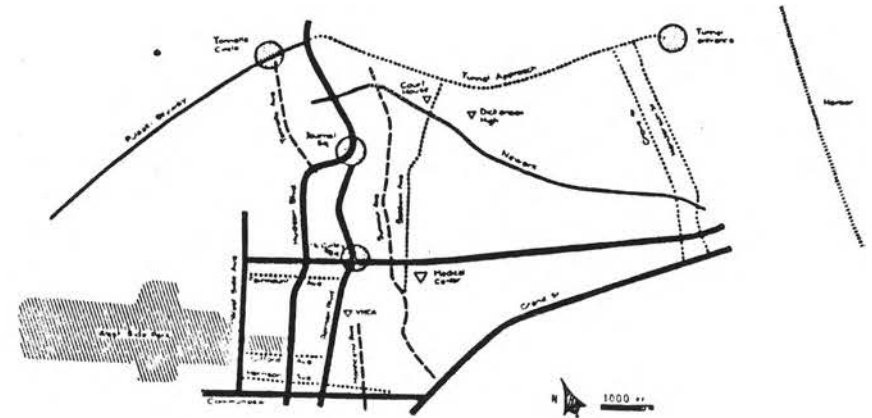
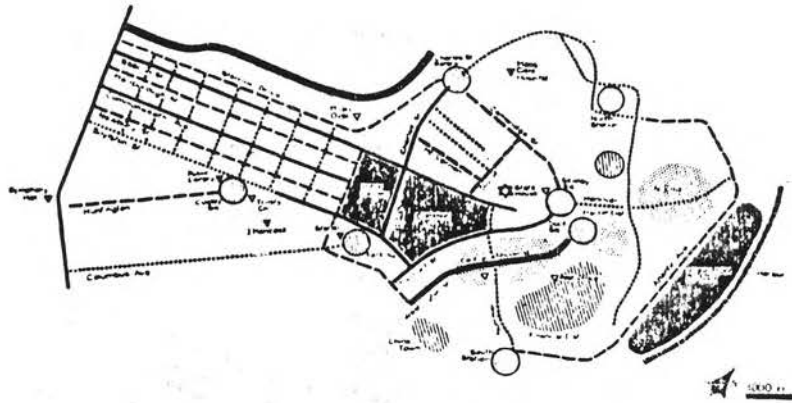
ลินซ์ได้ทำการศึกษาในเมืองบอสตัน (Boston) เมืองเจอร์ซี (Jersey) และเมืองลอสแอนเจลิส (Los Angeles) พบว่าเมืองที่มีการจัดระเบียบไว้ค่อนข้างสับสนอย่างเมืองเจอร์ซี สิ่งที่ปรากฏในจินตภาพนอกจากมีน้อยกว่าแล้วยังขาดความสอดคล้องกันอย่างชัดเจน แสดงว่าการจัดระเบียบของเมืองมีผลกระทบต่อการจัดจำ ส่วนเมืองบอสตันและเมืองลอสแอนเจลิสมีสภาพความเป็นระเบียบของเมืองมากกว่า และให้ผลในการศึกษาจินตภาพด้วยวิธีการต่างๆ ดังกล่าวมากกว่า

การศึกษาจินตภาพของลินซ์มีสมมุติฐานว่า จินตภาพของเมืองที่บุคคลต่างๆ จำนวนมากมีอยู่นั้น มีความคล้ายคลึงในทางอนงเป็นจินตภาพสาธารณะ (public image) ประโยชน์ของการศึกษาจินตภาพของเมืองที่จะนำไปใช้ได้ทางปฏิบัติอยู่ที่การมีจินตภาพสาธารณะ แต่เราก็ทราบดีแล้วว่าบุคคลต่างๆ นั้นมีประสบการณ์และระบบคุณค่าที่ยึดถือไม่เหมือนกัน ดังนั้นการเกิดมีจินตภาพที่เป็นของส่วนรวมหรือของสาธารณะนั้นก็เฉพาะเป็นจินตภาพของสภาพแวดล้อมกายภาพของส่วนที่มีความสำคัญหรือมีความชัดเจน

จากการสัมภาษณ์

จากการเขียนแผนที่

เมืองบอสตัน

เมืองเจอร์ซีย์

ภาพที่ 2-7 ฉากรูปเมืองบอสตันและเมืองเจอร์ซีย์

ที่มา Lynch, 1977: 146, 148

2.6 วิธีและทฤษฎีในการวางผังทางสุนทรียภาพ

วิธีและทฤษฎีในการวางผังที่นำมาใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้คัดเลือก มาภายใต้เงื่อนไขที่คำนึงถึงความเหมาะสมในการใช้งานทางสุนทรียภาพของเมือง รัตนนครเป็นแนวความคิดใหม่ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับอ้างอิงในด้านการ ประเมินคุณค่าทางสุนทรียภาพของเมืองมาตลอด

2.6.1 วิธีการวางผังให้เกิดสภาพแวดล้อมที่สนองต่อการรับรู้ (Responsive Environment)

วิธีวางผังให้เกิดสภาพแวดล้อมที่สนองต่อการรับรู้เป็นการวิเคราะห์ วางผังโดยพิจารณาคุณลักษณะต่าง ๆ สำหรับพื้นที่ที่จะวางผังดังต่อไปนี้คือ การเข้าถึง การใช้สอยที่หลากหลาย ความแจ่มชัดเข้าใจได้ การใช้สถานที่นั้นได้หลาย วัตถุประสงค์ ลักษณะในรายละเอียดของพื้นที่นั้นซึ่งจะช่วยให้ผู้ใช้เลือกที่ เหมาะสมได้ สถานที่นั้นอุดมไปด้วยของดี ๆ ที่รับรู้ได้ และผู้คนมีส่วนร่วม ในที่นั้น (Bentley and others, 1985:10-105)

- การเข้าถึง (Permeability) คือการที่ผู้คนมีทางเลือกที่จะผ่าน เข้าไปยังสถานที่ต่างๆ ของเมือง ดังนั้นคุณภาพของการเข้าถึงอาจจะแทนด้วย จำนวนทางเลือกที่สามารถจะผ่านเข้าออกในสภาพแวดล้อมของเมืองนั้น ความ จำเป็นในการเข้าถึงทำให้เกิดโครงข่ายถนนแบบต่างๆ เช่น โครงข่ายถนนแบบ ตารางสี่เหลี่ยมเพื่อให้ง่ายต่อการค้นหาทิศทางและเข้าถึงได้สะดวก โครงข่าย ถนนปลายตันแบบดงแบ้งถูกนำมาใช้เป็นทางเข้าสู่บ้านพักอาศัยเพื่อลดปริมาณการ จราจรที่จะรบกวนการอยู่อาศัย การเข้าถึงอาจแบ่งเป็นการเข้าถึงโดยสาธารณะ และการเข้าถึงส่วนบุคคล สถานที่บางแห่งสามารถที่จะเข้าถึงได้ทั้งโดยทาง กายภาพ (เช่นเดินเข้าไป) และทางทัศนภาพ (มองเห็นได้) สถานที่บางแห่งอาจ เข้าถึงได้แต่โดยทางทัศนภาพคือมองเห็นได้เป็นบางส่วน (เช่นบ้านพักอาศัยใน เมืองรัตนนครทั่วไป) การเข้าถึงมีความสำคัญต่อพื้นที่สาธารณะของเมืองอย่างมาก เพราะเป็นตัวนำผู้คนให้ไปทำกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่สาธารณะของเมือง เช่น สวนสาธารณะที่ตั้งอยู่ในที่เข้าถึงลำบากก็จะมีผู้คนเข้าไปใช้สอย ลำดับขั้นของ

การเข้าถึงก็เป็นสิ่งสำคัญ ด้วยเหตุนี้เราจึงแบ่งขนาดของการเข้าถึงตามความสำคัญและความจำเป็น เช่น แบ่งเส้นทางที่ใช้เข้าถึงเป็นทางหลวง ถนน ตรอก ซอย ทางเดินเท้า ฯลฯ ส่วนการเข้าถึงทางทัศนภาพนั้นเป็นสิ่งสำคัญในสถานที่ซึ่งก้ำกึ่งระหว่างสถานที่สาธารณะกับสถานที่ส่วนบุคคล เช่น ลานตามศูนย์การค้าต่างๆ ถ้ามีการเข้าถึงโดยทางทัศนภาพที่ดีก็จะช่วยให้เกิดการใช้สอยสถานที่นั้นอย่างแพร่หลาย แต่ถ้าการเข้าถึงทางทัศนภาพถูกนำมาใช้อย่างผิดๆ ก็จะทำให้เกิดความสับสนต่อผู้พบเห็นว่าเป็นสถานที่สาธารณะหรือสถานที่ส่วนบุคคล หรือควรจะใช้สถานที่นั้นอย่างไร

- การใช้สอยที่หลากหลาย (Variety) สถานที่บางแห่งอาจมีความหมายหลากหลายในการใช้สอยทั้ง ลักษณะของการใช้ (uses) รูปแบบของการใช้ (forms) และความหมายของการใช้ (meanings) ความหลากหลายของการใช้มักจะเกิดเนื่องจากสถานที่ซึ่งมีการใช้้อย่างหลากหลายนั้นมีมากทั้งรูปแบบและชนิดของอาคาร สถานที่นั้นดึงดูดผู้คนระดับต่างๆ ในช่วงเวลาต่างๆ กัน ำให้เข้ามาใช้ด้วยเหตุผลต่างกัน และด้วยเหตุที่มีทั้งกิจกรรมและรูปแบบชนิดของอาคารมากมายผู้คนเข้ามาใช้สอยสถานที่นั้นจึงมีการรับรู้อย่างผสมผสาน ผู้ใช้สอยแต่ละคนย่อมคาดหวังและให้ความหมายต่อสถานที่นั้นต่างกัน ทางเลือกของความหลากหลายมักจะขึ้นอยู่กับความสามารถในการเคลื่อนที่ คนที่สามารถเคลื่อนที่ได้มากกว่าจะมีโอกาสในความหลากหลายของกิจกรรมและใช้สอยพื้นที่ได้กว้างกว่า นักพัฒนาที่ดิน (developer) และผู้วางผัง (planner) มักจะมีเป้าหมายแตกต่างกันในการทำให้เกิดการใช้สอยที่หลากหลาย ในขณะที่นักพัฒนาที่ดินตั้งเป้าหมายให้สถานที่นั้นได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและประหยัดที่สุดผู้วางผังจะตั้งเป้าหมายให้สิ่งต่าง ๆ ในพื้นที่นั้นง่ายต่อการจัดการดูแล ดังนั้นความลึกรวบรวมกันของนักพัฒนาที่ดินและผู้วางผังคือ ความจำเป็นเจาะจงและการประหยัดต่อขนาดของพื้นที่ (specialisation and economies of scale) ซึ่งหมายถึงจะใช้พื้นที่นั้นเพื่อจุดประสงค์ใดเป็นจุดประสงค์หลัก จุดประสงค์ใดเป็นจุดประสงค์รองรอยให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุด รอยที่จุดประสงค์ในการใช้พื้นที่อย่างหลากหลายนั้นมักจะขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญคือ ช่วงของกิจกรรมซึ่งจะทำให้เกิดขึ้นในสถานที่นั้นหรือความต้องการ (demand) ที่จะให้มีกิจกรรมใดบ้าง เกิดขึ้นในสถาน

ที่นั่น ความสามารถที่จะจัดหาที่ว่างรองรับกิจกรรมและความเหมาะสมระหว่างความต้องการที่จะให้กิจกรรมเกิดขึ้นกับการมีที่ว่างรองรับกิจกรรมเหล่านั้น ในทางฝั่งเมืองแล้วการที่จะให้ใช้สอยสถานที่ได้อย่างหลากหลายนั้นมักจะต้องพิจารณาถึงปัจจัยต่างๆ อย่างถี่ถ้วน เช่น ความเหมาะสมในทางหน้าที่ใช้สอย (Functional feasibility) ความเหมาะสมในทางสังคมการปกครอง (Political feasibility) ความเหมาะสมในทางเศรษฐกิจ (Economic feasibility)

- ความแจ่มชัดเข้าใจได้ (Legibility) พื้นฐานของความแจ่มชัดเข้าใจได้คือการที่ชาวเมืองหรือผู้มาเยือนสามารถเข้าใจได้โดยง่ายว่าสถานที่นั้นๆ จัดวางอย่างไร ตั้งอยู่ตรงไหน ความแจ่มชัดเข้าใจได้มี 2 ประการคือ ลักษณะทางกายภาพ (Physical form) และรูปแบบของกิจกรรม (Activity patterns) สถานที่แห่งหนึ่งคนมองเห็นแล้วอาจแปลความหมายออกมาต่างกัน แต่ทั้งลักษณะทางกายภาพ และรูปแบบของกิจกรรมของสถานที่นั้นควรจะสื่อความหมายที่สอดคล้องกันออกมา เช่น เมืองสมัยโบราณ วัด และวัง เป็นสถานที่ที่สาธารณชนมองเห็นแล้วสามารถแปลความหมายออกมาได้อย่างชัดเจน แต่ในเมืองสมัยปัจจุบันมีลักษณะของอาคารสถานที่หลายแห่งที่ไม่สามารถจะสื่อความหมายออกมาได้ว่าอาคารนั้นเป็นที่อยู่อาศัย เป็นสำนักงาน ธนาคาร หรือโรงงาน ในความแจ่มชัดของลักษณะกายภาพมีจุดสำคัญคือ การจัดวางสถานที่ต่างๆ ของเมืองจะต้องสื่อให้ประชาชนสามารถจดจำลักษณะกายภาพได้ชัดเจน มีจินตภาพที่ถูกต้อง ซึ่งผู้ออกแบบวางผังจะต้องช่วยเน้นลักษณะกายภาพให้เด่นชัดออกมา เช่น การสร้างวงเวียนบริเวณสี่แยกใหญ่ๆ ของเมืองจะช่วยให้ทราบว่าสี่แยกนั้นเป็นจุดรวม (Node) ที่สำคัญของเมือง การปลูกต้นไม้เป็นแนวสองข้างทางเดินเท้า เพื่อแสดงความสำคัญของทางเดินเท้าให้เกิดขึ้น หรือแสดงให้เห็นอาคารทราบว่าทราบว่าอาคารหลังนั้นเป็นอาคารที่ใช้เพื่ออะไร โดยแสดงรูปทรง หน้าตา ของอาคารให้ปรากฏเด่นชัด

- การใช้สถานที่นั้นได้หลายวัตถุประสงค์ (Robustness) สถานที่ซึ่งจัดสภาพแวดล้อมให้ใช้ได้หลายวัตถุประสงค์จะช่วยให้ผู้ใช้มีทางเลือกต่าง ๆ ในการใช้สอยสถานที่นั้น เช่น ในย่านหนึ่งของเมืองมีอาคารพักอาศัย ร้านค้าปลีก อาคารสำนักงาน ร้านกาแฟ ลานสาธารณะ ฯลฯ หรืออาคารหลังหนึ่ง

สามารถใช้ได้ทั้งเป็นที่พักอาศัยและอาคารสำนักงาน กิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เดียวกันต้องแยกออกจากกันไม่รบกวนการใช้กัน การใช้สถานที่นั้นได้หลายวัตถุประสงค์มีความสำคัญเท่าเทียมกันทั้งภายในและภายนอกอาคาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ของเมือง การใช้พื้นที่ภายนอกอาคารมักถูกชักนำโดยอิทธิพลของอาคารซึ่งล้อมรอบพื้นที่นั้นอยู่ เช่น ในย่านสีลมอาคารต่างๆ มักถูกออกแบบให้เป็นอาคารสำนักงาน ส่วนบริเวณเวดล้อมก็ถูกใช้เป็นที่สนับสนุนผู้ทำงานในอาคารสำนักงาน เป็นสถานที่ขายอาหาร เป็นชอปปิงเสื้อผ้า เครื่องใช้ส่วนตัวต่าง ๆ ฯลฯ เราจึงอาจกล่าวได้ว่าสถานที่ใดที่มีอาคารสำคัญตั้งอยู่อาคารจะเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้สถานที่หลายวัตถุประสงค์

- ลักษณะในรายละเอียดของสถานที่นั้นซึ่งช่วยให้ผู้ใช้เลือกที่
เหมาะสมได้ (Visual Appropriateness) เป็นสิ่งสำคัญสำหรับสถานที่ซึ่งมี
ผู้เข้ามาใช้สอยจากพื้นฐานต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อสถานที่นั้นมีลักษณะที่มอง
ดูโดยรวมแล้วผู้ใช้ไม่สามารถจะทราบได้ด้วยตัวของเขาเองว่าเป็นสถานที่อะไร
การเสริมสร้างรายละเอียดของสถานที่อาจเกิดขึ้นได้ใน 3 ระดับคือ โดย
การสนับสนุนความแจ่มชัด (legibility) ของรูปทรงและการใช้ (form and
use) โดยการสนับสนุนการใช้สอยที่หลากหลายของสถานที่นั้น (Variety) และ
โดยการสนับสนุนการใช้สถานที่นั้นให้ได้หลายวัตถุประสงค์ (Robustness) การ
ทำให้เกิดความแจ่มชัดของรูปทรงจะต้องคำนึงถึงว่าผู้ใช้อาคารสถานที่กลุ่มต่างกัน
จะมีรสนิยมต่างกัน เช่น ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งผู้ใช้สถานที่บางกลุ่มอาจจะชอบบ้านที่มี
รูปร่างหน้าตาเหมือน ๆ กัน ตั้งเรียงกันเป็นแถว เนื่องจากความซ้ำทำให้เกิดเป็น
จังหวะ เป็นความงามแจ่มชัดในมณฑลทัศน์ว่าย่านนี้มีบ้านตั้งอยู่เหมือนกัน ใน
ขณะที่ผู้ใช้สถานที่อีกกลุ่มหนึ่งอาจจะชอบบ้านที่มีหน้าตาไม่เหมือนกันเนื่องจากให้
ความสววยแปลกตา ไม่น่าเบื่อได้ง่าย และสามารถจดจำบ้านบางหลังได้ดีค้นหาได้
ง่าย นอกจากนี้แล้วสถานที่ซึ่งมีความสำคัญต่อประชาชนทั่วไปควรจะต้องแสดง
ลักษณะที่สื่อความหมายที่ตรงกับมณฑลทัศน์ของประชาชน เช่น ศาลากลาง ที่ทำการ
เทศบาล อาจจะแสดงหลังคาแบบทรงไทย เนื่องจากหลังคาทรงไทยอยู่ในความ
จดจำของคนไทยโดยทั่วไปว่าสถานที่สำคัญของบ้านเมือง (เช่น วัดและ วัง) จะมี
หลังคาทรงไทย ส่วนตัวอาคารของสถานที่ดังกล่าวต้องสื่อความหมายของสถานที่

ทำงาน หรือศาลาประชาคมควรแสดงลักษณะของการเป็นอาคารสาธารณะของเมือง เป็นต้น

- **สถานที่นั้นอุดมไปด้วยของดี ๆ ที่รับรู้ได้ (Richness)** ถ้าการวางผังและจินตภาพของอาคารสถานที่ที่สื่อออกมาได้ทำให้เกิดความรู้สึก-ประสบการณ์ทางที่ให้ความพึงพอใจแก่ผู้ใช้อาคารสถานที่แล้ว เราเรียกคุณภาพนี้ว่า ของดีที่รับรู้ได้ สำหรับมนุษย์เราแล้วการมองเห็นเป็นการรับรู้ที่เด่นชัดที่สุด แต่สิ่งดี ๆ ที่รับรู้ได้ไม่มีเฉพาะแต่การมองเห็นเท่านั้น ความรู้สึกอื่นๆ ก็อาจเป็นสิ่งดี ๆ ที่รับรู้ได้เช่นกัน เช่น ความรู้สึกในการเคลื่อนที่ การได้กลิ่น การได้ยินเสียงและการสัมผัส การที่เมืองมีสถานที่ที่อุดมไปด้วยของดี ๆ ที่รับรู้ได้จะช่วยสร้างการยอมรับนับถือในคุณค่าของพลเมืองและทำให้ชาวเมืองเกิดความรู้สึกมีชีวิตชีวามากขึ้น เช่น การที่ทางเท้าของเมืองมีการเรียงอิฐเป็นโค้งวงกลมอย่างสวยงาม การประดับตกแต่งอาคารด้วยลวดลายปูนปั้น การมีทางสำหรับรถจักรยานโดยเฉพาะ ฯลฯ

- **ผู้คนมีส่วนร่วมในที่นั้น (Personalisation)** การมีส่วนร่วมของผู้คนในสถานที่ใดๆ มักมีสาเหตุมาจาก ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองสถานที่นั้น (tenure) และรูปแบบของอาคารสถานที่ ผู้เป็นเจ้าของหรือผู้ครอบครองสถานที่เป็นคนกำหนดนโยบายว่าจะให้มีใครบ้างเข้ามาใช้สถานที่นั้น และจะให้ชื่ออย่างไร รูปแบบของอาคารสถานที่ก็ยังเป็นตัวกำหนดการเข้ามาใช้สอยของผู้คนด้วยเช่นกัน อาคารส่วนในหมู่บ้านเมืองจะเป็นสถานที่ส่วนบุคคลไม่ค่อยมีพื้นที่สาธารณะ (public areas) ผู้มีส่วนในการใช้สอยอาคารสถานที่ดังกล่าวมักจะเป็นผู้ที่มีภาระหน้าที่เกี่ยวข้องกับอาคารสถานที่ที่เท่านั้น นอกจากนี้การมีส่วนร่วมในสถานที่ใดๆ ของผู้คนได้แสดงให้เห็นถึงรสนิยม คุณค่าที่เขาถืออยู่ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างผู้นั้นกับบุคคลอื่น ในแง่ของเมืองแล้วการที่จะให้ชาวเมืองมีส่วนร่วมในการใช้สอยสถานที่ใดๆ ของเมืองจะต้องกำหนดเป้าหมายของการใช้สอย รูปแบบของอาคารสถานที่ และคำนึงถึง รสนิยม คุณค่าของคนในระดับต่างๆ กัน เช่น สวนสาธารณะที่ตั้งอยู่ใกล้สถานีขนส่งอาจจะกลายเป็นที่พักของคนเดินทางไปด้วยในตัวแต่ชาวเมืองจะไม่ค่อยชอบไปใช้สวนสาธารณะดังกล่าวเนื่องจากเกิดความรู้สึกแปลกหน้าตาผู้คน รู้สึกไม่ปลอดภัยในการเข้าไปนั่งเล่น หรือที่ว่างสาธารณะที่อยู่ในย่านกลางเมืองที่มีอาคารบ้านเรือนแออัดหนาแน่นมักเป็นสถานที่ออกกำลังกาย

พบปะของผู้คน ที่ไม่มีทางเลือกที่จะไปใช้สอยที่ว่างอย่างอื่น นอกจากนั้นแล้ว การที่ผู้คนมีส่วนร่วมในการใช้สอยสถานที่ต่างๆ ของเมืองทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อเมืองมากยิ่งขึ้น

2.6.2 ทฤษฎีในการวางผัง

โดยพื้นฐานจากงานวิจัยเรื่องการไร้พื้นที่ของเมืองทั้งในเมืองสมัยใหม่ และเมืองที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน สามารถที่จะได้แนวทฤษฎีในการออกแบบวางผังเมืองได้คือ (Trancik, 1986:97-124)

1. ทฤษฎีพื้นที่อาคาร-ที่ว่าง (Figure-ground Theory)
2. ทฤษฎีความเชื่อมโยง (Linkage Theory)
3. ทฤษฎีสถานที่ (Place Theory)

ทฤษฎีเหล่านี้มีความแตกต่างกันแต่เมื่อนำมาใช้รวมกันแล้ว สามารถจะทำให้เกิดกลวิธีและศักยภาพในการออกแบบวางผังเมืองโดยรวมได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ

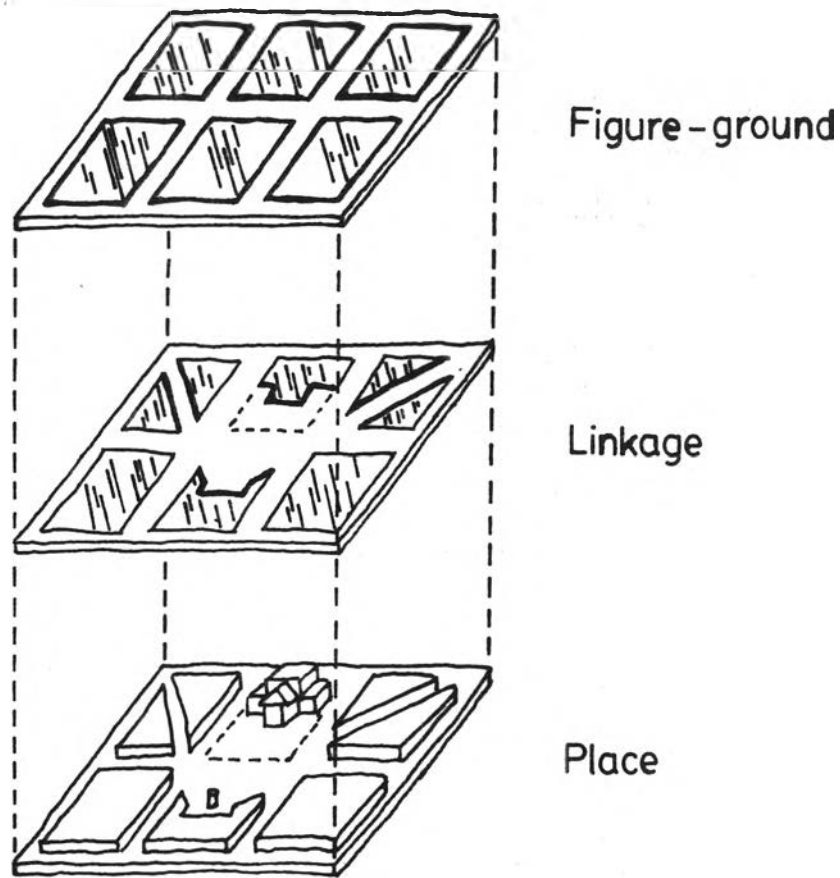
1. **ทฤษฎีพื้นที่อาคาร-ที่ว่าง** ทฤษฎีนี้ถูกค้นพบจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ดินที่ถูกปกคลุมด้วยอาคาร (figure) กับพื้นที่โล่งว่าง (ground) โดยการมองพื้นที่ที่มีอาคารปกคลุมกับพื้นที่ว่าง ก็จะพบความสัมพันธ์กันทางลักษณะกายภาพของพื้นที่ซึ่งก่อให้เกิดความเข้าใจในโครงสร้างของพื้นที่เมือง วัตถุประสงค์ของการมองความสัมพันธ์ในลักษณะกายภาพของพื้นที่ เช่นนี้ก็เพื่อที่จะสร้างความชัดเจนในการเห็นโครงสร้างของพื้นที่เมือง โดยวิธีการกำหนด จัดลำดับความสำคัญของพื้นที่ที่มีขนาดแตกต่างกัน แต่เรียงตัวสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไป

การกำหนดพื้นที่ (field) ของกลุ่มอาคาร (solids) และที่ว่าง (voids) จะทำให้เกิดรูปแบบของเมือง (ซึ่งมักจะเรียกว่าเนื้อเมือง (the fabric)) ซึ่งในการวางผังโดยกำหนดพื้นที่อาคารปกคลุมและพื้นที่ว่างนี้เป็นเครื่องมือกราฟิก ที่ให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มของอาคารกับที่ว่างในลักษณะ 2 มิติ แสดงให้เห็นได้ด้วยรูปแปลนหรือแผนผังในการอธิบายโครงสร้างและความสำคัญของพื้นที่เมือง

2. **ทฤษฎีความเชื่อมโยง** ทฤษฎีนี้มีความแตกต่างจากทฤษฎีพื้นที่อาคาร-ที่ว่าง ตรงที่ว่าทฤษฎีพื้นที่อาคารที่ว่างใช้ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ที่มีหรือกำหนดให้มีอาคารบดกลุ่มกับพื้นที่โล่งว่างเป็นตัวกำหนดแผนผัง แต่ทฤษฎีความเชื่อมโยงนำใช้เส้นทางที่เชื่อมระหว่างส่วนของพื้นที่เมืองเข้าด้วยกันมาเป็นตัวกำหนดแผนผัง ซึ่งเส้นทางเหล่านี้อาจอยู่ในรูปของถนน ทางคนเดินเท้า พื้นที่โล่งที่ยาวๆ (linear open space) หรือองค์ประกอบของเมืองในการเชื่อมโยงอื่นๆ ผู้ออกแบบวางผังมักจะประยุกต์ทฤษฎีนี้ไปใช้ในการสร้างระบบหรือโครงข่ายเส้นทางคมนาคม ทำให้เกิดโครงสร้างที่มีความสำคัญแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ การแสดงรูปแผนผังในทฤษฎีนี้จะเน้นที่โครงข่ายของเส้นทาง (Circulation diagram) ในขณะที่แผนผังที่เกิดจากทฤษฎีพื้นที่อาคาร-ที่ว่างจะเน้นแสดงที่ส่วนของพื้นที่ (Spatial diagram)

3. **ทฤษฎีสถานที่** เป็นการพัฒนาขึ้นมาอีกขั้นหนึ่งภายหลังจากทฤษฎีพื้นที่อาคาร-ที่ว่างและทฤษฎีความเชื่อมโยง ุโดยการพิจารณาจากองค์ประกอบด้านความต้องการของมนุษย์ ลักษณะทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในขณะที่สองทฤษฎีแรกพิจารณาจากความต้องการทางกายภาพในการใช้พื้นที่แต่เพียงอย่างเดียว การวางผังตามทฤษฎีนี้ต้องอาศัยความเข้าใจในคุณค่าของสิ่งที่มีแต่ก่อน เวลา และความพยายามที่จะสร้างความกลมกลืนระหว่างเงื่อนไขเดิมที่มีอยู่กับความคิดในการออกแบบวางผัง สิ่งสำคัญในการใช้ทฤษฎีนี้คือ การมองสังคมและคุณค่าทางวัฒนธรรม การรับรู้ทางทัศนภาพ ตลอดจนสภาพแวดล้อมต่างๆ ของเมือง ุโดยให้ความสำคัญเช่นเดียวกับความต้องการในการใช้พื้นที่ทางกายภาพ

ทฤษฎีทั้งสามทฤษฎีที่กล่าวมานี้จะต้องมีการใช้ในการวางผังอย่างประสานสัมพันธ์กันจึงจะเกิดประโยชน์ในการวางผังด้านสุนทรียภาพของเมืองมากที่สุด กล่าวคือ จะต้องมีการสร้างของพื้นที่เมืองมาก่อน คือต้องจัดว่าพื้นที่ตรงไหนสำหรับมีอาคารบดกลุ่ม พื้นที่ตรงไหนเป็นที่ว่างแล้วจึงเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่างๆ ของเมืองเข้าด้วยกัน และพิจารณาถึงความสำคัญต่อสถานที่ที่เป็นลำดับสุดท้าย

ภาพที่ 2-8 การใช้ทฤษฎีในการวางผังอย่างประสานกัน

ทฤษฎีในการวางผัง 3 ทฤษฎี ซึ่งต้องใช้เป็นลำดับอย่างประสานกันในการวางผังเมือง คือ

1. ทฤษฎีพื้นที่อาคาร-ที่ว่าง (Figure-ground Theory) ในทฤษฎีนี้จุดเริ่มต้นสำหรับความเข้าใจในรูปแบบของเมือง คือ การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่รองรับหมู่อาคารและที่ว่างทฤษฎีนี้เป็นเครื่องมือในการจำแนกพื้นที่ผิวและรูปแบบของเนื้อเมืองอันนำไปสู่แนวความคิดที่เป็นโครงสร้างของแผนผัง

2. ทฤษฎีความเชื่อมโยง (Linkage Theory) ในทฤษฎีนี้เส้นทางการเคลื่อนที่ทำให้เกิดรูปแบบของเมือง

3. ทฤษฎีสถานที่ (Place Theory) ในทฤษฎีนี้ผู้วางผังจะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรม คุณค่าทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติต่าง ๆ ในพื้นที่เมือง ซึ่งอาจเรียกรวมกันว่า "ความสัมพันธ์ต่อสถานที่"

2.6.3 ระบบนิเวศน์ของเมือง (Urban ecology)

ในการวางแผนการอนุรักษ์สภาพนอกจากการใช้วิธีการและทฤษฎีต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว สิ่งที่จะมองข้ามเสียไม่ได้ก็คือ ระบบนิเวศน์ของเมืองซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการนำมาประกอบการพิจารณาวางแผน ระบบนิเวศน์ของเมืองจะ เกี่ยวพันกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ขบวนการทางกายภาพของโลก ภูมิอากาศ น้ำ พืชพันธุ์ และสิ่งที่มีชีวิตต่าง ๆ รวมทั้งการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงในวัฏจักร ของชีวิต และสสารต่าง ๆ ซึ่งประกอบกันเป็นโลกแวดล้อม แมกซ์ เฮิร์จ (Mc Harg, 1969) ได้เสนอแนะว่า

ลักษณะทางธรรมชาติที่สำคัญของเมืองประกอบด้วย

- ธรณีสัณฐาน
- พื้นผิวดิน
- ลักษณะอากาศ
- ระดับน้ำใต้ผิวดิน
- ความลาดชันของพื้นผิว
- การระบายน้ำของดิน
- การไหลของน้ำบนผิวดิน
- การพังทลายของหน้าดิน
- พืชพันธุ์ในท้องถิ่น
- สัตว์ที่อยู่ในท้องถิ่น

สภาพแวดล้อมของเมืองจากการใช้สอยของมนุษย์ ประกอบด้วย

- ภูมิสัญลักษณ์ทางประวัติศาสตร์
- ทัศนียภาพของท้องถิ่น
- พื้นที่นันทนาการ
- เส้นทางน้ำ และแหล่งเก็บกักน้ำ
- พื้นที่อยู่อาศัย
- เขตอุตสาหกรรม
- การประกอบธุรกิจและอุตสาหกรรม

- สาธารณูปโภค สาธารณูปการ
- การเกษตรกรรม
- แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ
- ป่าไม้

ฮุก (Hough, 1984: 6-10) ได้กล่าวว่า สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของเมืองที่เรารับรู้ได้ส่วนใหญ่ผ่านทางสิ่งแวดล้อมภายนอกที่มองเห็นได้ ผู้อยู่อาศัยในเมือง จะรับรู้สภาพแวดล้อมของเมืองในชีวิตประจำวัน โดยผ่านทางรูปแบบของถนน ทางเดินเท้า พื้นที่ซื้อขายสินค้า ที่โล่งสาธารณะ สวนสาธารณะ และที่อยู่อาศัย ดังนั้น แนวทางการวางผังอย่างแรกคือ การบำรุงรักษาพืชพันธุ์ต้นไม้ สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติต่าง ๆ ของเมือง อย่างที่สองคือ การฟื้นฟูสภาพตามธรรมชาติของพื้นที่เมืองที่ถูกทำลายไปแล้วให้กลับคืนมา

ในการวางผังทางสุนทรียภาพของเมืองซึ่งเป็นการจัดวางพื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยของชาวเมือง การเคลื่อนไหวของผู้คน และยานพาหนะไประหว่างกลุ่มมวลของอาคารพร้อม ๆ ไปด้วยให้เกิดการรับรู้ การให้คุณค่าภายในจิตใจ จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องพิจารณาองค์ประกอบทางระบบนิเวศน์ในการวางผังทางสุนทรียภาพของเมือง โดยการนำองค์ประกอบทางระบบนิเวศน์ของเมือง มาพิจารณาวางผังให้เมืองมีขนาดและความเจริญเติบโตเหมาะสม อันจะส่งผลต่อความน่าอยู่ของเมือง

2.7 สรุปแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

จากแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้แบ่งโครงสร้างของเนื้อหาออกเป็นส่วนๆ และในแต่ละส่วนได้เขียนอย่างร้อยเรียงต่อเนื่องกันไปโดยพยายามจะไม่แบ่งแยกเป็นหัวข้อย่อยๆ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ต่อเนื่องและสามารถจับแนวความคิดหลักของแต่ละส่วนออกมาได้โดยไม่รู้สึกว่า เป็นจุดย่อยๆ มากมายจนมองไม่เห็นความคิดรวบยอดสำคัญของเนื้อหา

อย่างไรก็ตามสำหรับข้อสรุปและความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาแต่ละส่วนพอจะกล่าวได้ดังนี้คือ

1. สุนทรียภาพในการวางผังเมือง

กล่าวถึงทัศนะในการมองเรื่องสุนทรียภาพว่าเป็นสิ่งที่เราได้ให้คุณค่าภายในจิตใจ ซึ่งคุณค่าดังกล่าวขึ้นอยู่กับภาวะแห่งการมีประสบการณ์หรือจินตนาการของเรา แต่ละสังคม วัฒนธรรม แต่ละยุคสมัยได้ให้คุณค่าไม่เหมือนกัน แต่โลกทัศน์ของคนซึ่งได้รับการหล่อหลอมในสภาวะแวดล้อมและสังคมเดียวกันมักจะคล้ายคลึงกันและมีขอบเขตจำกัดอยู่ในระดับหนึ่ง

ส่วนความหมายของคำว่า "สุนทรียภาพ (Aesthetics)" นั้น มาจากรากศัพท์ภาษากรีกว่า "Aistheterion" ซึ่งหมายถึงการรับรู้ตามความรู้สึกหรือสำนึกแห่งการรับรู้ ต่อมาในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 ได้เป็นที่ยอมรับกันว่า ความหมายของสุนทรียภาพคือ การรับรู้และเข้าใจซึ่งถึงความงาม และปรากฏว่าในปรัชญาและแนวความคิดสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะขยายความหมายเพิ่มขึ้นจากเดิมรวมไปถึงลักษณะ พลัง และคุณภาพอื่นๆ ที่เกี่ยวในความคิดเรื่องความงามซึ่งนอกเหนือไปจากเรื่องของการรับรู้และเข้าใจซึ่งดังกล่าว ความงามไม่ใช่คุณภาพของวัตถุที่สะท้อนเข้าสู่การรับรู้ของผู้มอง หากแต่เป็นคุณค่าที่ผู้รับรู้ใส่ให้แก่วัตถุนั้น ความคล้ายคลึงในสภาวะของจิตใจมนุษย์และแนวโน้มในความนึกคิดของประชาชนที่อยู่ในอารยธรรมและพื้นฐานการศึกษาเดียวกันทำให้ความนึกคิดในการให้คุณค่าของความสวยงามออกมาคล้ายคลึงกัน

ประเภทของสุนทรียภาพพอจะแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ สุนทรียภาพของความรู้สึก สุนทรียภาพของรูปแบบ และสุนทรียภาพของสัญลักษณ์

แต่ในการศึกษานี้จะศึกษาเฉพาะสุนทรียภาพของรูปแบบและสุนทรียภาพของสัญลักษณ์ โดยมีแนวทางในการวิจัยด้านคุณค่าทางสุนทรียภาพของเมืองคือ การวิเคราะห์ และทำความเข้าใจสาเหตุปัจจัยในการรับรู้ด้านความสวยงามของเมืองและค้นหาความสามารถในการทำให้เกิดความสวยงามขึ้นกับเมือง วัตถุประสงค์ความรับผิดชอบของนักผังเมืองจะต้องวางผังที่มีเป้าหมายก่อให้เกิดสุนทรียภาพของรูปทรง ก่อให้เกิดการสื่อความหมายทางสัญลักษณ์และก่อให้เกิดการตอบสนองความต้องการ ทางหน้าที่ใช้สอย

ในการวิเคราะห์ทางสุนทรียภาพ การแยกองค์ประกอบของความงาม เป็นสิ่งสำคัญมากและได้ยกตัวอย่างบางประการเช่น ความรู้สึกในความงามที่มีต่อ วัตถุ (ประกอบด้วยรูปแบบทางกายภาพ ลักษณะส่วนรวม การเห็น ความ สะเทือนใจ) หลักพื้นฐานทางสุนทรียภาพ (แต่ก่อนนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับ ระบบ จังหวะ และเอกภาพ ปัจจุบันจะพูดถึงความงามในลักษณะที่เป็นสิ่งที่มีความหมาย สิ่งที่มีความเด่นชัด และความมีชีวิตจิตใจ) การวิเคราะห์องค์ประกอบของ จารึกบัส และการวิเคราะห์ความงามเส้นขอบฟ้าของเอทรท

การรับรู้คุณค่าทางสุนทรียภาพขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการรับรู้ (ผู้เรียน วิชา สิ่งเร้า การตอบสนอง) ขั้นตอนของการรับรู้ และเมื่อทราบสาเหตุเงื่อนไข ของการรับรู้แล้ว การนำคุณค่าทางสุนทรียภาพไปประยุกต์ใช้ก็ต้องกลับไปบนพื้นฐาน ของการออกแบบวางผังมาใช้ (ซึ่งมี 5 ส่วนประกอบ คือรูปทรง ที่ว่าง เส้นสาย พื้นผิว สีสรร และ 3 หลักการ คือ ความสมดุลย์ ความต่อเนื่อง และการเน้น) ส่วนขบวนการของการนำเนื้อหาทางสุนทรียภาพไปใช้ในการวางผังเมืองคือการ ออกแบบที่ว่างระหว่างกลุ่มอาคารนั่นเอง

2. องค์ประกอบของชุมชนเมือง

ได้กล่าวถึงสุนทรียภาพมาแล้ว สิ่งที่ต้องทำความเข้าใจโดยละเอียดต่อมาคือเรื่องของชุมชนเมือง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเข้าใจลักษณะของ เมืองอย่างชัดเจนและสามารถเชื่อมโยงแนวความคิดเรื่องสุนทรียภาพมาใช้ในการวางผังเมืองได้

การทำความเข้าใจและการกำหนดขอบเขตของชุมชน เมืองนั้นไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับแต่และประเทศแต่ละภูมิภาคจะมีหลักเกณฑ์ของตน

สำหรับการมององค์ประกอบของชุมชนเมืองได้มีผู้มองไว้ต่างๆ กันหลายประการ นอกจากการมองลักษณะของชุมชนเมืองในแง่มุมมองและทัศนคติต่างๆ กันแล้วยังมีความพยายามในการวิเคราะห์พื้นที่เมืองเพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดแก่รูปแบบของเมืองและลักษณะสังคมมนุษย์ เช่น การเสนอวิธีวิเคราะห์ของแฮกเกต มอร์ริส การเสนอแบบจำลองเพื่ออธิบายลักษณะบางอย่างของเมือง เป็นต้นว่า ความสำคัญทางเศรษฐกิจที่ผูกพันกับพื้นที่ ลักษณะการใช้ที่ดิน ในการศึกษาทางสุนทรียภาพอาจแบ่งองค์ประกอบของเมืองเพื่อการวิเคราะห์ออกเป็นองค์ประกอบทางกายภาพและองค์ประกอบทางด้านกิจกรรม

3. ที่ว่าง

เมื่อทราบถึงลักษณะของชุมชนเมือง จุดแรกที่จะนำไปสู่การนำสุนทรียภาพมาใช้ในทางผังเมืองคือ เรื่องที่ว่าง เพราะการวางผังเมืองคือ การออกแบบที่ว่าง และการที่จะอธิบายเรื่องที่ว่างให้เกิดความเข้าใจกันที่เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เพราะเมื่อกล่าวถึงที่ว่างแล้วมักจะนึกคิดกันถึงความว่างเปล่าซึ่งเป็นนามธรรม วิธีการที่เป็นไปได้คือการแสดงให้เห็นแนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะและประเภทต่างๆ ของที่ว่าง ทำให้ทราบได้ที่ว่างมีอยู่ทั้งลักษณะทางนามธรรม และที่ว่างที่เป็นรูปธรรมซึ่งอาจจะแบ่งประเภท จัดลำดับ ตามความมุ่งหมายและประโยชน์ใช้สอยต่าง ๆ กัน

ในทางสถาปัตยกรรมและผังเมือง ที่ว่างจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเกี่ยวข้องกับหรือถูกล้อมรอบด้วยพื้นผิว ซึ่งอาจจะเป็น 2 มิติ หรือถูกล้อมรอบด้วยกลุ่มก้อนรูปทรงซึ่งจะเห็นในลักษณะ 3 มิติ การกำหนดขอบเขตของที่ว่างหรือการปิดล้อมที่ว่างจะมีความหมายขึ้นมาก็ต่อเมื่อเราได้พิจารณาถึงความเกี่ยวข้องของประโยชน์ใช้สอยในบริเวณที่ถูกปิดล้อมนั้นๆ

การกำหนดขอบเขตที่ว่างในทางผังเมืองอาจเป็น การใช้พื้นที่อย่างเดี่ยวเป็นเครื่องกำหนดเขต การใช้พื้นที่กับผนังเป็นเครื่องกำหนดขอบเขต หรือการใช้วัสดุบางส่วนเน้นตอนบน ส่วนประเภทของที่ว่างในเมืองได้แก่ จัดรัศมีกลางเมือง ที่สาธารณะกลางชุมชน ที่สาธารณะของท้องถิ่น ลานส่วนบุคคล ทางเดินเท้า หรืออาจแบ่งตามการรับรู้ทางทัศนภาพ (เป็น ที่ว่างขอบแข็ง และที่ว่างขอบนุ่ม) แบ่งตามการใช้สอยทางสังคม ที่ว่างของเมืองที่ประสบผล

สำเร็จโดยหน้าที่ของมันแล้วมีข้อน่าสังเกตคือ กรอบโครงสร้าง 3 มิติ (ขอบเขต ระดับการปิดล้อม). รูปแบบ 2 มิติ (วัสดุ พื้นผิว) และการวางตำแหน่งของวัตถุในที่ว่างนั้นต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม และมีกิจกรรมของมนุษย์เข้ามาใช้สอยที่ว่างทำให้ที่ว่างนั้นมีชีวิตชีวาขึ้นมา

ความรู้สึกที่มีต่อที่ว่าง ได้แสดงให้เห็นปรัชญาแนวความคิดเกี่ยวกับที่ว่างของแต่ละสังคมแต่ละยุคสมัย และการนำที่ว่างมาใช้กับเมืองในปัจจุบัน โดยการมองที่ว่าง เป็นมวลรูปหรืออเนกกลับกัน

4. ทัศนภาพ

จากความสนใจในเรื่องที่ว่างทำให้ต้องมีสิ่งที่ตามมาคือ เรื่องทัศนภาพ เพราะทัศนภาพคือสิ่งที่มีอยู่ในที่ว่างและปรากฏแก่สายตาของเรา ทัศนภาพของเมืองได้มีพัฒนาการมาตามยุคตามสมัยของแต่ละสังคม ซึ่งได้ยกตัวอย่างให้เห็นของซีกโลกตะวันตก ของซีกโลกตะวันออก ของไทย และความเคลื่อนไหวทางทัศนภาพของเมืองยุคปัจจุบัน องค์ประกอบทางทัศนภาพของเมืองมีองค์ประกอบที่ควรพิจารณาด้านสุนทรีย์ คือ วิมุขกว้าง ตัวปิดล้อม ถนน และความสัมพันธ์ระหว่างอุปกรณ์ประกอบถนนในที่ว่าง

วิมุขกว้าง มีเส้นขอบฟ้าเป็นพื้นฐานสำคัญ ถ้าอาคารสูงในเมืองถูกจับรวมกลุ่มให้ได้จังหวะสัมพันธ์กันผลที่ออกมาอาจก่อให้เกิดความบิดท่างสุนทรียภาพได้

ตัวปิดล้อม การที่วัตถุตั้งขวางสายตาผู้มองจะเกิดความรู้สึกถูกปิดล้อม แต่จะรู้สึกถูกปิดล้อมมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับมุมมองและระยะห่างจากวัตถุ

ถนน ความน่าสนใจทางสุนทรียภาพของถนนอยู่ที่เนื้อที่อันเกิดจากทัศนียภาพหรือช่วงวิวของถนนและลักษณะของอาคารที่ขนาบทั้งสองข้าง

อุปกรณ์ประกอบถนน เป็นเครื่องประกอบในการบริการสาธารณะ หลักการสำคัญคือการจัดให้อุปกรณ์เป็นส่วนย่อยหรือส่วนประกอบส่วนหนึ่งของลักษณะเฉพาะของเนื้อที่หรือบริเวณที่อุปกรณ์เหล่านั้นตั้งอยู่ให้มากที่สุด

ความรู้สึกในความงามที่เกิดจากทัศนภาพ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของทัศนภาพที่ทำให้ความรู้สึกต่างๆ กัน ซึ่งความรู้สึกเหล่านั้นเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมและสังคมที่มนุษย์เราสัมผัสรับรู้เรียนรู้กันมา ได้มีความพยายามในการคิดค้นก่อสร้างอาคารวัตถุต่างๆ ในรูปแบบที่ทำให้ทัศนภาพงดงามในแต่ละยุคแต่ละสังคม

และรูปแบบต่างๆ เหล่านี้ก็ต้องอาศัยหลักในการจัดองค์ประกอบทางสุนทรียภาพ ซึ่งมีความสมดุลย์ สัดส่วน ขนาด สีสรร วัสดุพื้นผิว ความเป็นเอกภาพ รูปทรง ความเรียบง่าย และความสัมพันธ์กัน

5. สารูปของเมือง

สารูปหรือจินตภาพคือสิ่งที่ปรากฏอยู่ในจิตใจของมนุษย์หลังจากที่ เราเป็นผู้รับรู้เรียนรู้สิ่งเร้า เควิน ลินซ์ ได้ศึกษาผลกระทบทางทัศนภาพของเมือง ที่มีต่อการรับรู้จดจำของประชาชนโดยการศึกษาในคุณภาพของทัศนภาพที่เรียกว่า ความแจ่มชัดของจินตภาพ ส่วนประกอบของจินตภาพของเมืองได้มาจากการวิเคราะห์ ระบบมรณทัศน์ว่าเกิดจาก เอกลักษณ์ โครงสร้าง และความหมาย แต่ลินซ์ได้ให้ ความสนใจเฉพาะส่วนที่เป็นองค์เอกลักษณ์และโครงสร้าง โดยเน้นความสำคัญ ของการจัดระเบียบในสภาพแวดล้อมกายภาพ ลินซ์ได้เสนอว่าจินตภาพของเมือง มีองค์ประกอบหลักคือ เส้นทาง เส้นขอบ ย่าน ชุมทาง และภูมิสัญลักษณ์

6. วิธีและทฤษฎีในการวางผังทางสุนทรียภาพ

วิธีวางผังให้เกิดสภาพแวดล้อมที่สนองต่อการรับรู้ เป็น การวิเคราะห์วางผังโดยพิจารณาคูณลักษณะต่างๆ สำหรับพื้นที่ที่จะวางผังคือ การ เข้าถึง การใช้สอยที่หลากหลาย ความแจ่มชัดเข้าใจได้ การใช้สถานที่นั้นได้ หลายวัตถุประสงค์ ลักษณะในรายละเอียดของพื้นที่นั้นซึ่งจะช่วยให้ผู้ใช้นึกทางเลือก ที่เหมาะสมได้ สถานที่นั้นอุดมไปด้วยของดีๆ ที่รับรู้ได้ และ ผู้คนมีส่วนร่วมในพื้นที่นั้น

ทฤษฎีในการวางผัง ได้นำทฤษฎีพื้นที่อาคาร-ที่ว่าง ทฤษฎีความ เชื่อมโยง ทฤษฎีสถานที่มาใช้ โดยทฤษฎีอาคาร-ที่ว่างได้นำความสัมพันธ์ระหว่าง พื้นที่รองรับหมู่อาคารและที่ว่างมาเป็นเครื่องมือในการจำแนกพื้นผิวและรูปแบบ ของเนื้อเมือง ทฤษฎีความเชื่อมโยงใช้เส้นทางการคมนาคมในการกำหนดรูปแบบของเมือง และทฤษฎีสถานที่คำนึงถึงคุณค่าต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมในการวางผัง

ส่วนระบบนิเวศน์ของเมือง เป็นองค์ประกอบที่จะต้องนำมา พิจารณาร่วมด้วยในการวางผังทางสุนทรียภาพของเมือง เพื่อให้เมืองมีขนาดพอ เหมาะและน่าอยู่